

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Karin Kiilaspä

**EBATAVALISED EMAD: teismeeas vanemaks saanud noored naised
räägivad emaks olemise kogemustest**

Magistritöö

Juhendaja: Merle Linno, MSW

Tartu 2018

Olen oma töö koostanud iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Kuupäev 24.05.2018

Karin Kiilaspä

Abstract

UNUSUAL MOTHERS: young women, who had children as teenagers, talk about their experience of being a mother.

Some adolescents take the role of a parent in a very young age. There are adolescents, who had become mothers when they were teenagers, in our society. It is not common in the society that a teenager has a child. There is a stigma associated with teenage motherhood that they belong to the risk group. Negative stereotypes dominate understandings of teenage pregnancy.

I would like to give an opportunity to the adolescents to tell me their story about giving a birth and raising a child. I would like to hear how they define the time when they prepared having a child, being a parent and what they have learned from being a mother. In addition, the stories of teenage mothers are definitely valuable resource for social work because they show people's daily life, experiences and possible need of help.

The aim of my thesis is to give an overview of the experiences of adolescents who had become mothers when they very young. The term "unusual mother" is said by them due to they call grown-ups as "regular mothers" or "regular parents". Actually, the participated "unusual mothers" are very usual because their children need continuous care and daily life changes that raising a child involves.

In the present thesis a qualitative approach is used and I conducted four interviews with mothers who had become parents when they were teenagers.

The young may not take responsibility and they do not want any unplanned duties because of their age, immature relationships and special educational needs. Therefore, they need to be treated differently than grown-up parents in the context of social work. They need different support to cope in daily life. Social work is committed to people; it must offer such support that people need.

SISUKORD

ABSTRACT

SISUKORD

SISSEJUHATUS	6
1. TEOREETILINE LÄHENEMINE	8
1.1. Teismeealised emad maailmas	8
1.2. Psühhosotsiaalse arengu teooria.....	9
1.2.1. Eriksoni viies arenguetapp.....	10
1.2.2. Eriksoni kuues arenguetapp.....	12
1.3. Eesti kontekst	13
1.3.1. Esmasünnitajate vanus	14
1.3.2. Suhtumine teismelistesse lapsevanematesse erinevate uurimuste põhjal	15
1.3.3. Abort teismeeas vanemaks saamise ära hoidmiseks.....	17
1.3.4. Seksuaalkasvatus varase lapsevanemaks saamise ära hoidmiseks	18
1.4. Eluilmakeskne lähenemine.....	19
1.5. Probleemiseade	20
2. UURIMUSE METODOLOOGIA	22
2.1. Uurimusmeetodi valik ja põhjendus.....	22
2.2. Andmekogumismeetod	22
2.3. Uurimuses osalejad	23
2.4. Uurimuse käik	24
2.5. Analüüsimeetod.....	25
2.6. Eneserefleksioon	26
3. ANALÜÜS JA ARUTELU	29
3.1. Teismeealiselt lapsevanemaks saamine	29
3.1.1 Rasedaks jäämine.....	29
3.1.2. Rasedusest teadasaamine	30
3.1.3. Rasedus ja alternatiivsed surved	31
3.1.4. Sünnituse kogemus	34
3.2. Ettevalmistus lapse saamiseks.....	35

3.2.1. Beebikool.....	35
3.3. Igapäevaelulised muutused	36
3.4. Haridustee ja töökoht	37
3.4.1. Haridustee peale lapse sündi.....	38
3.4.2. Plaanid tulevikuks.....	39
3.4.3. Pereelu, kooli ja töökoha ühildamine	40
3.5. Ühiskonna suhtumine teismeealistesse lapsevanematesse.....	41
3.5.1. Kogukonna suhtumine teismeeas lapsevanemaks saanutesse	42
3.5.2. Suhtumine koolis	43
3.6. Suhted pereliikmetega.....	45
3.6.1. Isa olemasolu teismelise elus.....	45
3.6.2. Suhe lapse/laste isa perekonnaga.....	46
3.7. Suhted lapse/laste isaga.....	48
3.8. Ootused lähedaste toetusele	49
3.8.1. Ema tugi lapsega toimetamisel	50
3.8.2. Lastekodu toetus	51
3.9. Emaks olemisele tähenduse andmine.....	53
3.10. Plaan teiseks lapseks	54
3.11. Rõõmsad hetked lapse kasvamise juures	56
3.12. Emaks saamise kogemusest õppimine	57
KOKKUVÕTE	59
KASUTATUD KIRJANDUS.....	62
LISA 1.....	66

SISSEJUHATUS

Emaks saamine on paljude väikeste tüdrukute unistus. Paljud meistki on kindlasti lapsena mänginud nukkudega – pannud neid riidesse, söötnud neid, püüdnud vahetada mähkmeid. Tänapäeva mänguasjatööstus võimaldab reaalsuse sarnaselt imiteerida lapse kasvatamise rolli pakkudes nukke, mis on varustatud uute tehnoloogiatega ja disainitud nii, et vajavad söötmist ja ka mähkmete vahetamist. Enamus lapsi on kindlasti kodu mänginud, võtnud seal erinevaid rolle – ema, isa, laps ja püüdnud oma rolli mängida nii hästi, kui on osanud.

Nii mõnelgi noorel inimesel on vaja päriselt vanema roll võtta üsna varakult. Meie ühiskonnas on teismeealiselt emaks saanud noori, seetõttu soovisingi uurida nende igapäevaelu, kogemusi ja tõlgendusi. Kirjanduses on käsitletud teismeea vanuselisi piire erinevalt. Unicefi (2008) defineerib teismeliste rasedust rasestumisest vanuses 13-19 aastasel. Mina oma töös uuringi selles vanuses lapseootele jäänud noorte arvamust.

19. aastaste ja nooremate emade sünnitatud lapsi sündis 2016. aastal 310 ja 2017. aastal 294, mis teeb 2016. aasta põhjal umbes 2,2% ja 2017. aasta põhjal umbes 2,1% sündinud lastest Eestis (Statistikaamet, 2018). Teismeeas lapsevanemaks saamine pole tavaline nähtus ühiskonnas. Teismeeas lapsevanemaks saamisega on seotud stigma, sest teismeeas lapsevanemaks saamine erineb ühiskonnas normiks peetavast, mistõttu tõlgendatakse teismeeas lapsevanemaks saanud riskirühmana. Levinud on arusaam, et ei tulda veel endagagi toime, ammugi siis lapse eest vastutamisega (Tohv, 2014). Negatiivsed stereotüübid domineerivad teismeliste raseduse käsitlemisel.

Oma tööga soovin anda võimaluse noortel rääkida oma lugu lapse saamise ja kasvatamisega seoses, kuidas nad mõtestavad lapse saamiseks valmistumise aega, lapsevanemaks olemist ja mida on nad emaks olemisest õppinud. Igal inimesel on oma lugu ja kõik me tahame seda aeg-ajalt kellelegi jutustada. Lisaks on teismeealiste lapsevanemate lood väärtus sotsiaaltöö praktikasse, sest näitavad inimeste argipäeva, kogemusi ja võimalikku abivajadust.

Teismeealiste lapsevanemate teema hakkas mind huvitama, kui koolis, kus ma töötan, said lapsevanemateks 8. klassi tütarlaps ja 9. klassi poisid. Nähes kõrvalt nende toimetulekut ja igapäevaelu, tekkis mul soov uurida, kuidas teised Eesti teismeealised lapsevanemad toimetavad, millised on nende kogemused lapse saamise ja kasvatamise teekonnal.

Minu töö eesmärk on anda ülevaade teismeeas lapsevanemaks saanute emaks olemise kogemustest.

Oma töös otsin vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

- 1) Kuidas mõtestavad teismelised vanemad lapsevanemaks olemist?
- 2) Millistest peamistest muutustest oma elus seoses lapsevanemaks saamisega räägivad teismeeas vanemaks saanud?
- 3) Mida teismelised vanemad räägivad ühiskonna ja eakaaslaste suhtumisest nende kohta?

Kasutasin oma uurimuse läbiviimiseks kvalitatiivset meetodit ja viisin nelja teismeeas vanemaks saanud emaga läbi intervjuud perioodil veebruar-märts 2018.

Minu magistritöö jaguneb kolmeks peatükis. Esimeses peatükis on teema teoreetiline käsitlus, kuidas kajastatakse sama olukorda maailmas ja Eesti kontekstis, tutvustan Erik Eriksoni psühhotsiaalse arengu teooriat, mis selgitab teismeeas arenguülesandeid ning loob aluse teismeeas lapsevanemaks saanute mõistmiseks ja eluilmakeskset lähenemist. Töö teises osas kirjeldan uurimuse metodoloogiat, mis meetodeid kasutades olen töö teinud ja kolmas peatükk sisaldab uurimustulemusi – nende analüüsi ja arutelu.

Tahan avaldada suurt tänu oma juhendaja Merle Linnole, kes suunas mind kogu töö valmimise vältel, oli hea kuulaja ja positiivne suunaja! Lisaks juhendajaseminaris osalenud teisi magistrante, kellelt saadud tugi oli oluline raskel perioodil toimetulekuks. Samuti soovin tänada ka kõiki intervjuueeritavad, kes võtsid mind avatud meelega vastu ja tutvustasid mulle oma eluilm.

1. TEOREETILINE LÄHENEMINE

Käesolevas peatükis annan ülevaate, kuidas teismelisi vanemaid maailmas käsitletakse, Eesti statistikast ja ühiskonnas domineerivatest suhtumistest teismeeas lapsevanemaks saanud noore suhtes. Toon välja Erik Eriksoni psühhosotsiaalse arengu teooriast lähtuvalt erinevad arenguetapid, mis teismeealise elus on olulised ja eluilmakeskse lähenemise, mis annab võimaluse näha teismeealiste vanemate argipäeva läbi nende endi elu ilma.

1.1. Teismeealised emad maailmas

Lapse õiguste konventsioon (1991) ja lastekaitse seadus (2014) peab lapseks kõiki alla 18-aastaseid isikuid, rääkides teismeealiste rasedusest on Unicef (2008) defineerinud teismeealiseks rasedaks 13-19 aastaseid tüdrukuid. Maailma Terviseorganisatsiooni andmetel on teismeealiste emade sünnitatud lapsi maailmas 11% kõikide sünnitatud laste hulgast, nendest 95% arengumaades, mõned neist on planeeritud ja soovitud lapsed, kuid enamik neist mitte (WHO, 2011). Noores eas lapse saamise põhjuseid võib olla erinevaid, ent WHO toob välja väheseid seksuaalhariduslikke teadmisi - ei teata, kuidas rasedust ära hoida.

Maailma Tervisehoiuorganisatsioon annab suuniseid meetmete rakendamiseks noorukite varase rasedaks jäämise vältimiseks: 1) varase raseduse ennetamine: ennetades abielusid enne 18-aastaseks saamist; suurendada teadmisi raseduse vältimise tähtsusest; suurendada rasestumisvastaste vahendite kasutamist; sunniviisilise seksi vältimine; 2) pakkuda tõenduspõhist analüütilist raamistikku poliitikakujundajatele ja programmijuhtidele riigi kontekstist lähtuvalt (WHO, 2011).

Maailma Tervisehoiuorganisatsioon hinnangul ei ole Euroopas suur sotsiaalne probleem abiellumine enne 18-aastaseks saamist, pigem on selle teemalised suunised mõeldud arengumaadele.

Näiteks Suurbritannias on teismeliste rasestumise teema üle peetud pikka aega diskussiooni, samuti kaardistatakse teismeliselt rasedaks jäänuid ja proovitakse leida meetmeid, kuidas on võimalik nende noorteni jõuda. 2014. aasta oktoobris Daily Mail'is avaldatud artikkel ütleb, et hoolimata viimase kümnendi 25% teismeealiste rasedate osakaalu langemisest, omab siiski Suurbritannia kõrgeimat positsiooni teismeliste raseduses Lääne-Euroopas (Chorley, 2014). Kuigi see on aastatega langenud viimaste aastate madalaimale tasemele, on siiski tegemist Lääne-Euroopa kõrgeima teismeliste raseduste osakaaluga. Nende tervisehoiu ministeeriumi pressiesindaja ütleb, et tegemist on enim puudust kannatavate ja sotsiaalselt tõrjutud noortega, kelle sihtgrupiga on edusamme tehtud ja jätkatakse võimalike tõhusate meetmete loomiseks probleemiga tegelemisel (Chorley, 2014). Riik tegeleb aktiivselt meetmete välja töötamisega, kuidas jõuda nende noorte sihtrühmani.

Soovimatud rasedused võivad tihti lõppeda aborti tegemisega, mille tagajärjed võivad olla ohtlikud. 2008. aastal oli hinnanguliselt 15-19. aastaste hulgas ohtlikke aborte ligi 3 miljonit (WHO, 2011). Kui teismeliselt sünnitanute hulgas on ka neid vanemaid, kes on planeerinud ja soovinud last, siis aborti tegemine noores eas näitab kindlasti seda, et rasedaks jäämine oli juhus ja mõeldes tulevikule soovitakse rasedus lõpetada. Raseduse lõpetamise põhjustena võivad mängida rolli erinevad tegurid, keerulised suhted partneriga või üldse kindla partneri puudumine, soov lõpetada õpingud ja alustada iseseisvat elu, vanemate toe puudumine jne. Lisaks soovib Maailma Tervisehoiuorganisatsioon vähendada ohtlikke aborte noorte seas, mida seadused ja poliitika peaksid samuti võimaldama.

Et mõista paremini teismelist, tutvustan järgnevalt psühhosotsiaalse arengu teooriat.

1.2. Psühhosotsiaalse arengu teooria

Psühhosotsiaalse arengu teooria hõlmab inimese tervet elukaart, kus läbitakse erinevad etapid, mida mõjutavad nii sõbrad, perekond kui ka ühiskond (Butterworth ja Harris, 2002). Psühhosotsiaalse arengu teooria hõlmab ka teismeiga, mille eripärasid ja kriise on oluline mõista. Arengu periodiseerimine väljendub läbi normide, mis on ühes või teises etapis olevatelt inimestelt arenguliselt oodata (Butterworth ja Harris, 2002).

Minu uurimuse sihtrühm on teismelised lapsevanemad. Teismeeiga on inimese jaoks oluline iga, kus toimuvad erinevad protsessid, noor katsetab piire, kasvab ja areneb isiksuseks.

Lapse arengu kohta on mitmeid teooriaid. Üheks tähtsamaiks peetakse Erik Homburer Eriksoni psühhosotsiaalse arengu teooriat, kus autor kirjeldab inimese terve elu kestva arengu etappe. Erikson on Freudi seisukohti edasi arendanud ja loonud oma egopsühholoogia teooria, täiendades Freudi teooriat ego kohaneva ja loominguliste omadustega ning kogu eluiga hõlmava arenguetappide mõistega (Kidron, 2005, McLeod, 2017).

Eriksoni käsitluses on tähtsal kohal lapse mõjutajana ja isiksuse kujundajana lapsepõlvkogemused, kuid ka hiliseimad kogemused – rollide omandamine, suhtlus (Hess, Markson, Stein, 2000). Erikson räägib kaheksast erinevast ego arengu astmest, millel inimese eluring keerleb.

Eriksoni teoorias on tähtsal kohal inimese kujunemine sünnist surmani, mida mõjutavad erinevad ühiskondlikud tegurid. Inimene kogeb psühholoogilise kogemusega kriise, millel on nii positiivne kui negatiivne mõju isiksuse arengule (McLeod, 2017). Kõik Eriksoni etapid on omavahel seotud, sest varasemas eas kogetu mõjutab ka hilisemat eluiga.

Identiteedi välja kujunemine ja säilitamine jätkub terve elu vältel ja seda mõjutavad nii lapsevanemaks kui vanavanemaks saamine (Butterworth ja Harris, 2002). Minu töö seisukohast on tähtsad Eriksoni 5.-6. arenguetapp, kuhu kuuluvad vanuseliselt teismeealised lapsevanemad ja nende vanemad.

Järgnevalt vaatan neid etappe lähemalt, et anda ülevaade sellest, millised on selle vanuseperioodi arenguülesanded ja kriisid, mida elavad läbi teismeeas vanemaks saanud.

1.2.1. Eriksoni viies arenguetapp

Erik Eriksoni arenguteooria viies etapp on noorukiiga: identiteet vs identiteedipuudus, mis hõlmab 12-18 aastaseid noori (McLeod, 2017). Noorukiea iseloomustuseks on Erikson öelnud, et see on identiteedi arengu periood, kus kujuneb noore inimese identiteet ja varem võetud ja uued sotsiaalsed rollid võivad omavahel konflikti sattuda. Noorukiiga on vahepealne etapp, kus indiviid ei ole enam laps, kuid ei ole veel ka täiskasvanu.

Lisaks füüsilistele muutustele toimuvad teismeeas ka erinevad vaimsed, emotsionaalsed ja sotsiaalsed muutused, kus keskendutakse rohkem iseendale, mõtlemine areneb, luuakse uusi sõprussuhteid ja katsetatakse piire (U.S. Department of Health and Human Service, 2017). Teismeeas muutustega kaasneb noore elus ebakindel periood, kus ta võitleb nii vanemate loodud piiridega, kui ka eakaaslaste survega olla keegi, kes on teiste jaoks aktsepteeritav. Kiirelt vahetuvad tunded ja mõtted, varem olnud lapselikud mängud võivad asendada täiskasvanumate tegevustega, millega noored tahavad saavutada püüdu olla suurem. Keskkel kohal ongi küsimus „Kes ma olen?“ (Kidron, 2005).

Kui noored inimesed hakkavad iseennast leidma suureneb ka rolli ähmasus, mis paneb noort proovima erinevaid eluviise ja suundi. Noorukieas otsitakse oma seksuaalset identiteeti, mis kuulub selle ea arenguülesannete hulka. Seksuaalse identiteedi tajumine muutub tugevamaks, noored hakkavad tundma muret enda füüsilise atraktiivsuse pärast, tekivad lühiajalised romantilised suhted (Blanchard ja McNeely, 2009). Teismeeas toimuvad muutused on olulised noore arenemisel täiskasvanuks. Sageli võivad olla need lähedastele inimestele koormavad ja tekib mõtteid, miks noor nii käitub ja miks ta ei mõista, kuid tuleb teadvustada, et see on arengu normaalne osa.

Noorukieas võidakse kogeda identiteedikriisi lapsepõlvelt täiskasvanuikka üle minekul, selles eas võib kriisi esile kutsuda ka teiste liigsed ootused noorele (Erik Erikson's Theory of Psychosocial Development, i a). Vanuse järgi oodatakse, et laps on juba suur ja saab aru, mõistab ja oskab vastavalt olukorrale käituda, kuid tegelikult alles laps otsib iseennast ja võitleb eneses toimuvate muutustega.

1.2.2. Eriksoni kuues arenguetapp

Erikson on kuuendat arenguetappi nimetanud noore täiskasvanu etapiks, kus olulised märksõnad on lähedus vs isolatsioon, kuhu kuuluvad 18-40 aastased (McLeod, 2017). Minu uurimuses osalejad olid selle etapi alguses oma bioloogilise vanuse tõttu, kuid käitumuslikult on nad kogunud Eriksoni kuuenda arenguetapile omaseid omadusi juba varasemas vanuses.

Kuuendas etapis on olulisel kohal romantiliste suhete loomine ja vajadus seotuseks teiste inimestega, samuti vabanetakse vanemliku hoole vajadusest ja asutakse rajama oma perekonda ja kodu (Kidron, 2005). Tänapäeval võib olla pereloomet veidi edasi lükatud, kus etapi alguses nauditakse noorust ja pühendatakse end karjääri tegemisele kui perekonna loomisele (Erik Erikson's Theory of Psychosocial Development, i a). Perekonna loomine võib jääda etapis nimetatud vanuse teise poolde, kus ollakse rohkem paiksemad ja keskendutakse juba tööga teenitud saavutustele, materiaalselt ollakse paremal järjel, mis võimaldab oma kodu luua. Samas on aga oluline välja tuua, et minu töö uurimuses osalejatel toimub pere loomine eelmises arengufaasis, mis on varem, kui vaadata Eriksoni teooriat. Eriksoni teooria on üle 50 aasta vana, see on kujundanud suhtumist ühiskonnas inimestele ning annab ette justkui normatiivsuse mõõdupuu: mida ja millises vanuses on nii öelda normaalne teha. Selle käsitluse järgi, on aktsepteeritud ja normaalne luua perekond kõnealusel vanuseetapis, mis algab ka üldlevinud lastekaitseaduse (2014) ja lapse õiguste konventsiooni (1991) käsitluste järgi täisealise vanusega.

Eriksoni sõnul on erinevatel arenguetappidel armastusel eri vormid, varases lapseas tähendab see klammerduvat kiindumust oma vanematesse, teismelisena tulist armumist, edaspidi üha enam ka vastastikust hoolitsust (Kidron, 2005). Seksuaalsuhete loomine kuuendas arenguetapis on täiesti normaalne ja ühiskonna poolt aktsepteeritud. Täiskasvanuelu ei tähista mitte üksnes võimalust, vaid õigust rahuldavaks seksuaaleluks (Mangs ja Martell, 2000). Sellele ei vaadata viltu, vaid selles etapis on ühiskonnas suhtumine suhete loomisse kui normaalsesse nähtusesse, millele järgneb perekonna loomine, kus kandub hool ja armastus ka ühistele lastele.

Selles etapis intiimsusest hoidumine, kohustuste ja perekonna loomise eiramine võib viia isolatsiooni, üksilduse ja mõnikord ka depressioonini, samas edu selles etapis toob kaasa armastuse vooruse (McLead, 2017). Igas etapis on olulised ka eelmises etapis toimunud arengud, kui enesekindlus, mis aitab kaasa suhete loomise ja lähisuhete tekkimiseni, pole piisavalt välja kujunenud, siis võib olla see üks põhjus, miks intiimsusest hoidutakse ja perekonna loomist eiratakse.

Erik Eriksoni järgi jääb minu töös osalenud teismeline lapsevanem vanuseliselt viiendasse arenguetappi, kus ta alles otsib iseennast, kujundab oma identiteeti noorukina ja peab toime tulema nii kehaliste muutustega kui ka erinevate uute tunnete ja huvidega. Samas lapsevanema rollis olles kuuluvad teismelised lapsevanemad Eriksoni järgi kuuendasse etappi, kus otsitakse pikaajalisi romantilisi suhteid, vabanetakse ise vanemliku hoole alt ja hakata looma oma perekonda ja rajama kodu.

Teismeealisi lapsevanemaid peetakse kahes arengukriisis olevaks: teismelisea kriisis ja vanemaksolemise kriisis (Sadler ja Catrone, 1983, Cowlin, 2002 kaudu). Teismeiga ja varajane vanemaks olemine on mõlemad kasvu ja muutuste perioodid ainuomaste arenguülesannete ja väljakutsetega, ning nendest kahest kasvuperioodist tulenev surve teismelistele vanematele on märkimisväärselt suur (Wasik ja Bryant, 2001). Teismeealisel lapsevanemal tuleb võtta erinevaid rolle, mis nende arenguetapp ette ei näe – näiteks sõpradega aja veetmise asemel tuleb olla pigem lapsevanema rollis. Kui teismeealise normaalse arengu juurde käivad erinevad kehalised muutused, mis sageli võivad olla ebamugavad, siis lapsevanemaks saades tuleb lisaks kogeda raseduse, sünnituse ja rinnaga toitmise kaasas käivaid muutuseid kehas (Sadler ja Catrone, 1983, Cowlin, 2002 kaudu).

Järgnevalt käsitlen teismeealisi lapsevanemaid Eesti kontekstis.

1.3. Eesti kontekst

Eesti rahvaarv on alates 1991. aastast vähenenud veerand miljoni inimesi võrra madala sündimuse, negatiivse iibe ja väljarände koosmõju tõttu (Rahvastikupoliitika põhialused

2035, i.a). Pidevalt on arutluses, kuidas Eesti rahvaarvu oleks võimalik tõsta ja otsitakse meetmeid, mis motiveeriks inimesi suuremat pere looma, et sündimus suureneks. Rahvastikupoliitika põhialused 2035 (i.a) toob välja, et ühiskond väärtustab lapsi, pere loomist, lapse kasvatamist ja arengut toetavat keskkonda. Teismeealise vanema suhtes põrkuvad ühiskonna huvi, mis on rohkem lapsi soosiv ja negatiivne suhtumine teismeealise vanemakssaamisesse.

1.3.1. Esmasünnitajate vanus

Keskmine seksuaaleluga alustamise aeg Eestis on nii poistel kui tüdrukutel 17,5 eluaastat (Tervise Arengu Instituut, 2011). Esmasünnitaja keskmine vanus Eestis on 2016. aastal 27,5 aastat, mis võrreldes teiste Euroopa Liidu riikidega on riikide keskmise lähedal, Balti riikidest on esmasünnitaja vanus Eestis kõrgeim – Lätis 26,0 ja Leedus 26,8 aastat (Eurostat, 2016). Aastatega on sünnitaja keskmine vanus tõusnud, mis võib olla tingitud inimeste vajadusest luua karjäär, rajada kodu, kus lapsel on head tingimused arenemiseks, st saada pereloomiseks küpseks. Ka Eriksoni teooria käsitlusest lähtudes on praegustel aegadel pereloomet edasi lükatud (Erik Erikson's Theory of Psychosocial Development, i a).

Kuigi Eesti esmasünnitajate vanus on aja jooksul kasvanud, ei ole teismeealine lapsevanem haruldane (tabel 2).

Tabel 2. Kogu Eesti elussündinute arv, teismeealiste sünnitanute arv aastate lõike

Aasta	Sündinud lapsi Eestis kokku	Alla 16- aastaste sünnitanute lapsed	16-19 aastased sünnitanute lapsed
2012. aasta	14 056	8	486
2013. aasta	13 531	11	487
2014. aasta	13 551	11	449
2015. aasta	13 907	11	357
2016. aasta	14 053	8	302
2017. aasta	13 784	7	287

Allikas: Statistikaamet, 2018.

Statistikale toetudes saab küll öelda, et teismelisena emaks saanud noori on aastast-aastasse vähemaks jäänud, kuid viimaste aastate põhjal saab öelda, et teismeealiselt emaks saab aastas pea 300 noort.

1.3.2. Suhtumine teismelistesse lapsevanematesse erinevate uurimuste põhjal

Ühiskond suhtub teismeealisse lapsevanemasse halvustavalt, negatiivsed stereotüübid domineerivad teismeliste raseduse mõistmist, mis on välja tulnud Heidi Rätsepa (2009) ja Anu Varepi (2014) uurimustöödest. Noored emad on häbimärgistatud stereotüüpide tõttu: nad pole motiveeritud, nad on vastutustundetud ja ebakompetentsed vanemad (Smithbattle, 2013). Selline suhtumine nooresse alavääristab teda ja paneb ta niigi välja kujunemata enesekindluse kõikuma, mis võib kaasa tuua sotsiaalse isolatsiooni, kus noored ei tahagi kodust välja minna, teiste inimestega suhelda, sest kardavad halvustavat suhtumist.

Teismeealisele on oluline, mida eakaaslased temast arvavad, tahetakse sarnaseid ja populaarseid asju, otsitakse võimalusi erinevateks tegevusteks, mis on selles eas kohane – sellest võib kujuneda välja riskikäitumine. Kui on seltskonnas popp suitsetada või juua, siis on raske olla ainuke mittesuitsetaja või mitte tarbida alkoholi, selleks peab olema kujunenud välja parajalt enesekindlust.

Teismelise juures on roll ka enesestigmal, kui alanenud enesehinnangul, mis on tingitud tundest, et ta on ühiskondlikult vastuvõetamatu (Haake, Vogel, Wade, 2006). Teismelisel on keeruline tulla toime teadmise, et nõu temasugusele on ühiskond peale pannud teised rolliootused, sest ta on lapsevanem. Käsitletakse erinevaid probleeme, milliste raskustega noored lapsevanemad peavad silmitsi seisma – nt lapse sünniprobleemid (madal sünnikaal), toimetulekuraskused (madal elatustase, sõltumine sotsiaalhoolekandest), psühholoogilised aspektid (stress, depressioon, sotsiaalne deprivatsioon) ning lapse kasvatamisega seotud probleemid (Ennet ja Kaurov, 2008). Seega tõenäoliselt püüab teismeliselt vanemaks saanud noor sedavõrd rohkem ennast näidata positiivsena, soovides tõestada, et tuleb kõigega toime ja selline suhtumine on vale ning teeb neile haiget.

Eestis on teismeealiselt lapsevanemaks saanute kohta mõningaid uurimusi tehtud, varasemates üliõpilastöodes on toodud välja peamised murekohad, toimetulekuküsimused ja uurimisprobleemid, miks teismeliste lapsevanematele on vaja tähelepanu pöörata.

Heidi Rätsep oma bakalaureusetöös (2009) toob välja, et Eestis on vaid üks organisatsioon MTÜ Caritas Eesti, kus noorte vanemate tugirühmad käivad koos, tegutsedes nii Tallinnas kui Pärnus. Murekoht on, et Eestis pole välja töötatud spetsiaalset programmi ega teenuseid, mis on kohandatud ja kasutatavad tööks vaid teismeliselt sünnitanud vanematega nii linnas kui maal. Lisaks pole olemasolevad piisavalt atraktiivsed noorte emade jaoks.

MTÜ Caritas Eesti algatusel tegutseb siiani Noore Ema Kool nii Tallinnas kui Pärnus, lisaks on sarnane Noore Vanema Kool loodud ka Tartu Seksuaaltervise Kliiniku juurde. Pea igas maakonnas on olemas noorte nõustamiskabinetid, kus nad saavad seksuaaltervisega seotud teenuseid ja teavet.

Veel annab Rätsep oma töös ülevaate, et avalik arvamus Eestis, kaaskodanike näol suhtub teismelistesse emadesse nii linnas kui maal üsna kriitiliselt. Tema uurimuses osalenud noored on ka toonud välja, et negatiivset hoiakut tundsid nad nii lastekaitse- ja sotsiaaltöötajatega suheldes kui ka ämmaemandatega suheldes – spetsialistid olid nende suhtes üleolevad ja kritiseerisid neid nooruse pärast.

Ka Anu Varep toob oma magistrیتöös (2014) välja ühiskonna negatiivse suhtumise teismeealisesse vanemasse - teismeliste rasedust ja vanemlust peetakse ühiskonnas tavaliselt probleemiks, on tekkinud arusaam, et see on häbimärgistatud valdkond. Tema uurimuses osalenud teismelised lapsevanemad olid pärit lagununud perekondadest, kus vanemad lahutasid, kui lapsed olid väiksed, sellega seoses suhted isaga muutusid kaugemaks. Tulevikuplaanidest rääkides olid noored optimistlikud ja motiveeritud, soovisid edasi õppida ja kindlustada seeläbi hea töökoht. Noored toovad murekohana välja, et raseduse ja lapse sünniga kaasneva kohta info on vähene ja koostöö erinevate süsteemide vahel on puudlik, mis pärsib teismeliste vanemate toimetulekut.

Karolin Tohv oma magistritöös (2014) toob välja lähivõrgustiku tähtsuse noorte vanemate elus, kus sotsialiseerumiseks on isadel tööturg ja emadel kool. Nagu ka Anu Varep seostab Karolin Tohv teismeealisi lapsevanemaid madala sotsiaalmajandusliku staatusega. Tohvi uurimuses osalejad aga vaatamata oma eelnevale või praegusele sotsiaalsele staatusele on valmis pingutama selle nimel, et nende perel ja lapsel oleksid paremad kasvutingimused, kui neil endil olid.

1.3.3. Abort teismeeas vanemaks saamise ära hoidmiseks

Abortide arv Eestis on viimaste aastatega järjest langenud, 2016. aastal tehtud abortide arv kokku on 4365, võrreldes 2010. aastaga, kus oli suurusjärg 6046 aborti, mis on 1681 aborti vähem. 2016. a on teinud alla 15- aastaseid aborte 20, 15-19 aastaste seas on number suurem - 433 (Statistikaamet, 2017). Abortide arv selles vanuses on pea samas suurusjärgus, mis samas vanuses sünnitanute arv. Sellest järeldub, et soovimatuid rasedusi on selles vanuses noorte seas üpris palju.

Alates 02. märts 2015. aastast hakkas kehtima seadus, mis võimaldab alaealistel raseduse katkestamise üle otsustada ise, ei vajata enam lapsevanema nõusolekut selle tegemiseks. Maaailma Tervisehoiu Organisatsioon seisukoht on võimaldada riiklike seadustega ära hoida ohtlikke aborte (WHO, 2011). Kehtiva raseduse katkestamise ja steriliseerimise seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskirjas on toodud välja, et alaealiste jaoks on vanemate kohustusliku nõusoleku eelduse nõue küllalt suurel osal juhtudest nende soovi vastane tegutsemine, mis võib teiste riikide kogemusi arvestades kaasa tuua ohtliku olukorra, kus alaealised ei julge raseduse katkestamiseks arsti poole pöörduda ning hakkavad otsima illegaalseid võimalusi (Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri, 2014).

Raseduse katkestamise otsustamisõigus alaealisel võimaldab alaealisel vastutada ise enda tervise ja heaolu üle. Sageli võivad suhted vanematega olla halvad ja ei saada läbi, mis teeb lapsevanema ainuotsustusõiguse keeruliseks ja vääraks.

1.3.4. Seksuaalkasvatus varase lapsevanemaks saamise ära hoidmiseks

Alati ei ole teismeliselt lapsevanemaks saamine juhus, halbade asjade kokku langemine või viga, sest varasemate uuringute põhjal saab öelda, et on teismelisi, kes ütlevad, et planeerisid last, osad samas võtavad seda üllatusena, aga on valmis sündiva lapse üles kasvatama (Tohv, 2014).

Noortel, kellel sündis laps nõ plaani väliselt ja ettekavatsemata on tihti puudulikud teadmised seksuaalkasvatusest (WHO, 2011).

Noorte seksuaaltervise näitajate paranemist on positiivselt mõjutanud kohustusliku seksuaalõpetuse lisamine inimeseõpetuse ainekavasse ja seksuaalhariduse andmine ka väljaspool haridussüsteemi, sh noortesõbraliku seksuaaltervise alase nõustamise (internetinõustamine, noorte nõustamiskeskused) ning tänapäevaste rasestumisvastaste vahendite hea kättesaadavus (Pertel jt, 2013).

Vaadates põhikooli inimeseõpetuse ainekava, siis võib öelda, et seksuaalkasvatusega seotud teemad on seal olemas. Teemade käsitlemine algab alates III kooliastmest, kus lapsed on umbes vanuses 13-16. Põhikooli lõpetaja õpitulemustena on seksuaalkasvatuse teemas loetletud üles järgnev: mõistab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning teab turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid ja oma vastutust selles ning väärtustab seksuaalõigusi (Vabariigi Valitsuse määruse nr 1 lisa 5 Põhikooli riiklik õppekava, 2011). Kindlasti sõltub palju ka õpetajast, kui põhjalikult on ta ise selleks ettevalmistunud ja kui palju on valmis ta sellest teemast edasi andma õpilastele, siia juurde ka näitlikustamine, nt kuidas paigaldada kondoomi jne.

Vaatamata võimalikule ennetustööle, mida teismeealiste raseduse vältimiseks plaanitakse ellu viia, on meie ühiskonnas praegu teismeealiselt lapsevanemaks saanud noori. Nemad on samuti inimesed, kes vajavad tähelepanu, mõistmist ja austust. Nende noorte argipäeva elu mõistmiseks käsitlem järgnevalt eluilmakeskse lähenemise teooriat.

1.4. Eluilmakeskne lähenemine

Eluilmakeskse lähenemise juured on sotsiaalpedagoogikas ja professori Hans Thierschi kaudu jõudnud Euroopasse Saksamaalt. Eluilmakeskse lähenemise alguseks peetakse 1970ndaid ja see on Saksamaal üks peamisi praktikaid ja juhtivaid mudeleid sotsiaaltöös (Grunwald ja Thiersch, 2009).

Eluilmakeskse lähenemise suund on sotsiaaltööd kirkastanud inimesest lähtuva lähenemisega, mis tähendab, et sotsiaaltöötajal on vaja mõista, et inimene on ise oma elu ekspert ja tema enda arvamus ja vaated elule on olulised enda eluilma kujundamisel (Deinet, 2009, Spatscheck, 2012 kaudu). Olulised on veel inimeste otsesed kogemused, nende elamise kontekst, elulised oskused ja enese vastutuse olemasolu (Grunwald ja Thietsch, 2009). See on inimese enda isiksus, mida ta kujundab ja tema valikud, millised kogemusi vajab ja eluilma endale loob.

Eluilmakeskses lähenemises tähendab, et sotsiaaltöö keskmes on inimese enda käsitus oma elust, kogemused ja reaalsus on vaadeldud tema eluilma kaudu. Kraus (2015) järgi on inimese eluilm reaalsuse individuaalne kujundamine. Igal indiviidil on võimalus ise kujundada oma eluilma, teised saavad proovida seda mõista ja tolereerida. Eluilmakesksest lähenemisest tulenevalt on kesksel kohal isiku otsesed kogemused, elamise kontekst, eluoskused ja vastutusvõime (Grunwald ja Thiersch, 2009). Inimeste enda tõlgendus saadud kogemustest on erinev, nende avamine võimaldab aru saada ning annab võimaluse mõista inimeste kogemusi, mõtteid ja tundeid. Vajalik on mõista erinevaid väärtuseid, arusaamu ja tõlgendusi (Deinet, 2009, Spatscheck, 2012 kaudu).

Teismelised lapsevanemad on vanuselt noored, kuid sellegi poolest kogunud elu jooksul palju, pidanud tegema olulisi valikuid, õppima uusi oskuseid ja vastutust võtma teiste elu eest. Oluline on anda neile võimalus avaldada oma eluilma tõlgendusi ja kogemusi teistele, kes saavad neid mõista ja juurelda oluliste vaatepunktide üle.

Marju Selg (2015) on öelnud, et sotsiaaltöö ülesanne on muuta inimeste elu paremaks, mis on tõeliselt võimalik vaid siis, kui õpime asju vaatama ja nägema nende inimeste silmadega, kes meie abi vajavad. Võtame arvesse ümbritseva maailma tingimused ning tegutseme mitte iseenda ega süsteemi, vaid inimeste argipäevas, lähtudes nende eluilmast. Oma töös tahan tundma õppida noorte lapsevanemate maailma ja kuulates neid püüda mõista ja aru saada, mida üks või teine kogemus neile tähendas, et näidata nende unikaalset eluilma, millega arvestada teismeliselt vanemaks saanud noortega tööd tehes.

1.5. Probleemiseade

Senised uurimused Eestis teismeeas lapsevanemaks saanute kogemuste ja tõlgenduste kohta on vähesed. Mõningad kvalitatiivsed uurimused, mis on üliõpilaste poolt tehtud on näiteks teismelistele vanematele suunatud teenused ja nende vajadus (Heidi Rätsep – bakalaureusetöö, 2009) lapsevanemate heaolu käsitlestest (Karolin Tohv – magistrیتöö, 2014), Anu Varep (2014) on kirjutanud oma töö teismeliste lapsevanemate arvamustest enda toimetulekule ja tulevikuplaanidele.

Ühiskonna ootused on rohkem lapsi sünnitada, et tulla välja demograafiliselt pingelisest situatsioonist. Lapse sünd on oodatud, kuid arenguteoreetiliselt ja ühiskondlikust normatiivsusest lähtuvalt on seatud inimestele nii öelda ootuspärane vanuseline kõlblikkus lapsevanemaks saamiseks. Erik Eriksoni psühhosotsiaalse arengu teooria on vana, kuid ühiskonnas kehtivad samad normid – suhtumine teismeliselt vanemaks saanutesse on halvustavad.

Minu teada ei ole uuritud varasemalt teismeealise vanema argipäeva tema endi eluilmas ja sotsiaalsete hoiakute kokkupuutepunkti.

Teismeline olla on vanuseliselt keeruline iga, seda enam on lapsevanemaks saades nõ topelt raske, kus lisaks endas valitsevate muutustega, pead arvestama ka lapsega. Kui muidu teismeline katsetab erinevaid rolle ja tahab veeta rohkem aega eakaaslastega, siis lapsevanemana peab arvestama, et on nõ 24 tundi ööpäevas tööl ja võtma spetsiifilise lapsevanema rolli (Sadler ja Catrone, 1983, Cowlin, 2002 kaudu).

Varasematest uurimustöödest tuleb välja, et noori vanemaid stigmatiseeritakse ja pannakse halvustav märk külge. Ühiskonna suhtumine noortesse vanematesse on halvustav, näidatakse näpuga ja ei mõelda, mida taoline käitumine noorele teeb ja kuidas see tema enesekindlust vähendab. Noorel tuleb sellega silmitsi seista ja olla sellest üle.

Teismeealisele on oluline, kuidas temaga suheldakse ja temasse suhtutakse. Seega on oluline pöörata tähelepanu, kuidas teismeeas lapsevanemaga produktiivselt töötada, sest neile tuleks läheneda teisiti, kui täiskasvanud lapsevanemale. Neid on küll vähe, kuid nende kohtlemisel ja sotsiaalteenuste planeerimisel tuleb arvestada nende eripärase seisundiga. Selleks, et seda teha, on vaja mõista nende eluilma, mida oma tööga soovin edasi anda.

Sellest tulenevalt on minu töö eesmärk anda ülevaade teismeeas lapsevanemaks saanute emaks olemise kogemustest.

Otsin vastust kolmele uurimisküsimusele:

- 1) Kuidas mõtestavad teismelised vanemad lapsevanemaks olemist?
- 2) Millistest peamistest muutustest oma elus seoses lapsevanemaks saamisega räägivad teismeeas vanemaks saanud?
- 3) Mida teismelised vanemad räägivad ühiskonna ja eakaaslaste suhtumisest nende kohta?

2. UURIMUSE METODOLOOGIA

2.1. Uurimusmeetodi valik ja põhjendus

Oma töös kasutan uurimuse läbiviimiseks kvalitatiivset uurimismeetodit, kuna soovisin uurida teismeealiselt emaks saanute enda kogemusi igapäevaelust ja lapsevanema rollist selles vanuses. Kvalitatiivne uurimisviis sobib kasutusele võtta, kui ollakse huvitatud sündmuste detailidest, tähendustest, mida sündmustes osalejad neile annavad, kus soovitakse uurida loomulikke olukorda ja saada andmeid teatud olukordadega seotud põhjuste-tagajärje suhetest, mida pole võimalik uurida eksperimentaalselt (Syrjälä, Ahose, Syrjäläise ja Saari, 1994, Laherand, 2008: 23 kaudu). Uurimismeetod võimaldas mul süveneda uuritavate tõlgenduste ja mõtete maailma ning aru saada, mis on nende jaoks oluline.

2.2. Andmekogumismeetod

Oma töös kasutasin andmekogumismeetodina poolstruktureeritud intervjuud. Poolstruktureeritud intervjuu eeliseks on olla intervjuu ajal paindlik ja hüpata ühelt teemalt parema sobivuse korral teise teemale üle – vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida (Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara, 2005). Poolstruktureeritud intervjuu võimaldas osalejatel vabamalt vestelda, rääkida teemadest, mida nad ise oluliseks peavad.

Intervjuukava koostamisel lähtusin põhimõttest, et alustan nõ jääsulatusmeetodiga - küsimustega, mis aitavad mul osalejaga tuttavamaks saada, luua usaldust ja avada tee nende igapäevaelulistesse tegevustesse. Poolstruktureeritud intervjuu võimaldab ka intervjuu läbiviimisel muuta küsimuste järjekorda ja küsida täpsustavaid küsimusi (Lepik jt, 2014). Intervjuusid läbi viies lähtusingi sellest võimalusest küsides uurimuses osalenutelt lisaküsimusi ja muutsin küsimuste järjekorda vastavalt vastaja jutule.

Kokku viisin läbi neli intervjuud vahemikul veebruar-märts 2018. Intervjuude kestvused jäid 59 minutitist kuni 2 tunni ja 8 minutini.

2.3. Uurimuses osalejad

Minu uurimuses osales neli noort ema. Konfidentsiaalsuse tagamiseks on nende kõigi nimed töös muudetud. Tutvustan neid kõiki lühidalt, kokkuvõtvalt on info osalejate kohta esitatud tabelis 3.

Uurimuses osalejatest kõige noorem lapse sünni ajal – 14-aastane oli Liisa, kellel on nüüdseks kaks last, rasedusest teada saades oli Liisa 13- aastane. Teised uurimuses osalejad olid lapse sünni ajal 15- aastased.

Kertu – intervjuu ajal 18- aastane neiu, kes kasvatab 2 aasta ja 11 kuu vanust poisslast. Kertu elab asenduskodus, sest on lapsepõlves kogenud vennapoolset seksuaalset väärkohtlemist, ta suhtleb oma nooremate õdede-vendadega ja vähesel määral emaga. Kertu oli lapse sünni ajal 15- aastane, elukaaslane temast 6 aastat vanem. Nüüdseks on Kertu oma elukaaslasest lahus, kuna too osutus vägivaldseks tema suhtes ja kannab seetõttu karistust kinnipidamisasutuses.

Liisa – intervjuu ajal 19- aastane neiu, kes kasvatab 5 aasta ja 6 kuu vanust poisslast ja 2 aasta ja 6 kuu vanus tüdrukut. Liisa oli esimese lapse sündides äsja saanud 14- aastaseks, teise lapse sündides oli ta samuti veel alaealine: 16- aastane. Liisa mõlemal lapsel on üks isa, kes on temast 4 aastat vanem. Liisa on elanud osa oma elust ema, õdede ja erinevate kasuisadega, mingil ajal kolis ema linnast, kus nad elasid ära, siis Liisa kolis vanaema juurde, sealt edasi oma poiss-sõbra juurde elama. Oma ema ja isaga Liisa ei suhtle, küll aga on tema elus tähtsal kohal vanavanemad.

Hanna on intervjuu ajal 18- aastane, ta kasvatab 2 aastast ja 7 kuust poega. Tema lapse isa ja elukaaslane on temast aasta vanem. Praegu elab Hanna koos oma elukaaslasega, varasemalt on ta üles kasvanud ema, õdede ja kasuisaga, enda bioloogilise isaga suhtleb ta vähe.

Airi – intervjuu ajal on ta 19- aastane neiu, kasvatab 4 aastast ja 11 kuu vanust tütar, kelle isa on temaga sama ealine, temaga pole Airi kunagi koos elanud ja lapse isa oma tütreaga ei

suhtle. Airi on oma praeguse elukaaslasega 3 kuune poeg. Airi on lapsepõlves elanud oma ema ja õdede-vendadega, isaga ei ole kunagi suhelnud.

Tabel 3. Uurimuses osalejate andmed

Nimi	Vanus praegu	Vanus I lapse sünni ajal	Mitmes klass rasedusest teada saamisel	Lapse isa vanus I lapse sünni ajal	Esimese lapse vanus	Teise lapse vanus	Vanus teise lapse sünni ajal	Suhe lapse isaga
Kertu	18	15	7. kl	21	2a 11k	-	-	Lahus lapse isast
Liisa	19	14	7. kl	18	5a 6k	2a 6k	16	Koos
Hanna	18	15	8. kl	16	2a 7k	-	-	Koos
Airi	19	15	8. kl	14	4a 11k	3k	19	Lahus esimese lapse isast, elab koos teise lapse isaga

2.4. Uurimuse käik

Intervjueeritavate leidmiseks võtsin ühendust MTÜ Caritasega, kellele andsin edasi oma soovi leida teimeliselt vanemaks saanud, saatsin oma töö tutvustuse, kuid kahjuks sealt mul ühtegi intervjueeritava kontakti ei õnnestunud saada. Intervjueeritavate leidmiseks kasutasin

ära enda tööalaseid kontakte ja isiklike tutvusi. Pöördusin ka Facebookis noorte emade gruppi, kuhu kuulusid kuni 23-aastased noored emad, sealt vastas mulle üks osaleja.

Kaks intervjuud viisin läbi osalejate kodus, mõlemal osalejal olid ka kaks last kodus. Liisal oli võetud sõbranna appi lapsi hoidma, et saaksime segamatult vestelda, kuid Airi tütar viibis enamuse intervjuu ajast ema kõrval koos magava väikevennaga. Kertu ja Hanna intervjuu viisin läbi kultuurimajas. Kertul oli kaasas ka poeg, kes intervjuu ajal viibis samas ruumis. Laste osalemine vestlusel kohati raskendas emaga vestlemist, kuna aeg-ajalt lapsed tahtsid tähelepanu, vajasid abi või juhtus neil midagi, samas aga nägin laste ja ema vahelist kommunikatsiooni ja käitumist.

Intervjuude salvestamisega osalejad nõustusid, hiljem transkribeerisin intervjuud. Transkribeerimisel proovisin kasutada TTÜ Küberneetika Instituudi foneetika- ja kõnetehnoloogia laboris väljatöötatud tehnoloogiat ja mudeli veebipõhist programmi, kuhu laadisin helifailid üles ja sain hiljem tekstitötlusprogrammina transkriptsioonide vastu <http://bark.phon.ioc.ee/webtrans/> (süsteemi kohta vt täpsemalt Alumäe 2014). Antud programm minul väga hästi ei toiminud, kindlasti võis olla asi ka selles, et kord oli rääkimise vahel segavaid faktoreid või oli rääkija kõnetugevus liiga madal. Käsitsi transkribeerimine tuli kiiremini välja ja otsustasin pärast kahte automaatselt transkribeeritud intervjuud järgmised käsitsi transkribeerida.

2.5. Analüüsimetod

Andmete analüüsiks kasutasin temaatilist analüüsi. Temaatiline analüüs annab võimaluse pääseda ligi ka teemadele, mis andmestikus on varjatud (Ezzy, 2002, Kalmus, Linno ja Masso, 2015 kaudu).

Intervjuude analüüsis toon tõendusmaterjalina ja oma tõlgenduste ilmestamiseks löike intervjuudest.

Alustasin avatud kodeerimisega käsitsi, mis võimaldas mul materjali järjekordselt läbi töötada ja võimalikult palju seejuures mõtiskleda enda tõlgenduste üle. Koodidena tõin välja intervjuudes kõlanud olulised teemad ja nendega seonduvad lõigud, et paremini eristada kõikide osalejate vastuseid samadel teemadel. Kodeerimise ajal tegin märkmeid ja koostasın memo. Märkmete tegemine ja memo koostamine (protsessi jooksul kogutud muljed, küsimused, ideed) võimaldab täiendada ja selgitada koodi (Flick, 2009). Kodeerimise järel jagasin koodid kategooriatesse, millest kujunesid teemad, mida hiljem analüüsis ka esitan. Kodeerimise käigus saadud kategooriaid analüüsisin nii sisult kui ka osalejate käitumise ja kõneviisi põhjal. Teemaatilise analüüsi puhul pöörasin ka tähelepanu sellele, mis oli uurimuses osalenute jaoks oluline ja mida nad mõne teemaga seotult pidasid oluliseks rääkida (Kalmus, Linno ja Masso, 2015).

2.6. Eneserefleksioon

Intervjuude läbiviimisesse suhtusin ärevusega, kuna kartsin, et ei pruugi noortega suhestuda ja nad ei usalda mind piisavalt, mille läbi ei suuda nad ka piisavalt avameelsed olla. Kuid pean ütleva, et see ärevus oli asjatu, kuna intervjuueeritavad olid üllatavalt vabad ja avameelsed. See võis tuleneda sellest, et meie vanusevahe ei olnud väga suur, suurema vanusevahe puhul oleks võinud tekkida barjäär intervjuueerija ja intervjuueeritavate vahele. Avameelsust näitas ka see, kui üks noortest emadest, kellel oli väike beebi, söötis last rinnaga minu ees intervjuu ajal.

Ma tahtsin, et intervjuueeritavad noored tunneksid, et nemad on eksperdid ja saavad rääkida nii, kuidas nemad erinevaid olukordi ja kogemusi tõlgendavad, selleks puhuks olin ka valmistanud küsimuse, mis hõlmas sünnituse osa ja sain neile öelda, et mina pole seda kogenud, mis neil võimaldas olla nõ õpetaja-seletaja rollis.

Üks intervjuueeritav ja ühtlasi see tüdruk, kellega ma esimesena intervjuu tegin, oli varem korduvalt olnud samal teemal intervjuueeritava rollis, seetõttu tundsin, et minu intervjuud läbis paljuski tema varasem kogemus samadest asjadest rääkida. Varasemalt temaga tehtud intervjuudest ma varem ei teadnud, vaid ta rääkis mulle nendest minu intervjuu lõpus.

Intervjuu erines teistest, kuna oli oluliselt pikem ja ladusam, ta oli antud teemadel rohkem rääkinud, paljud teemad enda jaoks varem selgeks mõelnud ja tihti viis üks teema teiseni ja raske oli intervjuukavas püsida. Tundsin, et ta oli muutunud teismeealiste lapsevanemate rühma eestkõnelejaks, mida ta ka ise kohati tunnetas, kuna sellel teemal on temaga tahetud varemgi intervjuusid läbi viia. Temaga intervjuu lõpetades ja refleksiooni kirjutades olen kirjutanud, et väga positiivne, minu eelarvamusi muutev ja mõtlemapanev.

Üks intervjuueeritav oli mulle tuttav varasemalt, seega usun, et ta avas end veidi rohkem, näiteks rääkis inimestest nimedega. Temaga intervjuud tehes märkasin, et intervjuus osalemine pani teda mõtlema paljude asjade üle, enne kui ta vastas, see võib viidata sellele, et ta polnud nendele teemadele varem mõelnud või siis seda, et ta püüdis anda oodatavaid vastuseid.

Neljast intervjuust kolmel viibis ka laps/lapsed läheduses, mis kohati tegi intervjuu läbiviimise keeruliseks, kuna aeg-ajalt ikka tuli intervjuueeritaval lapsega tegeleda, rääkida. Samas andis minule lisaväärtuse selle nägemine, kuidas ta oma lapsega suhtleb, mida ütleb, kuidas ütleb. Kuigi kahel intervjuueeritavatest oli kaks last juba selleks ajaks, siis intervjuus keskendusime pigem vanima lapsega seonduvale kui esmakordsele lapsevanemaks saamise kogemusele, vähem puudutades noorema lapsega seonduvat.

Neljast intervjuust kaks toimusid intervjuueeritavate enda kodus, minu jaoks oli veidi ebamugav siseneda kellegi võõra koju. Ühes kodus oli väga külm, mistõttu pean tunnistama, et terve intervjuu aja tundsin ennast füüsiliselt kehvasti ja tabasin pidevalt mõttelt, kuidas kiiremini intervjuuga ühele poole saame.

Transkribeerimisel sain aru, et võtsin kohati üle ka noorte kõneviisi, hakkasin kasutama mõnda nende väljendit, mida varem ei kasutanud ja võtsin üle ka mõne sõnalõppude „ää“ ja „vää“ ja parasiitsõnade kasutamise „noh“ ja „vaata“.

Kohati oli raske olla kuulaja rollis, eriti kui vestlus viis teemadele, kus tahaksid nõu anda, pidin korduvalt seda tunnet maha suruma, et ma seda ei teeks. Samuti oli raske kuulda, kuidas

üks intervjueeritav oli kogenud nii seksuaalset vägivalda oma kodus venna poolt kui ka hiljem elukaaslase poolt füüsilist vägivalda – selleks ma ei olnud valmis, et ma kuulen sellistest ränkadest kogemustest ja keerulistest olukordadest, mõtlesin selle peale hiljem palju ja analüüsisin seda korduvalt.

Järele mõeldes läksid intervjuud hästi ja tundsin, et andsin neile noortele võimaluse rääkida, mis varem on paljuski olnud tabu või jäänud sellel teemal vaid pakutud raamidesse – koolis õpetaja, naistearst jne. Nad tahtsid vestelda ja mul on rõõm, et sain neile seda võimalust pakkuda.

3. ANALÜÜS JA ARUTELU

Käesolevas peatükis analüüsin ja arutlen teismeliste lapsevanematega läbiviidud intervjuudest tulenevate teemade üle. Esitan tulemuste analüüsi intervjuude analüüsimisel tekkinud kategooriate kaupa, milleks on teismeealiselt lapsevanemaks saamine, ettevalmistus lapse saamiseks, igapäevaelulised muutused, haridustee ja töökoht, ühiskonna suhtumine teismelisse vanemasse, suhted pereliikmete ja lapse/laste isaga, ootused lähedaste toetusele, emaks olemisele tähenduse andmine, plaan teiseks lapseks, rõõmsad hetked lapse kasvatamise juures ja emaks saamise kogemusest õppimine.

3.1. Teismeealiselt lapsevanemaks saamine

Teismeealiselt lapsevanemaks saamine on suur väljakutse. Teismelisena kogetakse erinevaid kehalisi, vaimseid, emotsionaalseid ja sotsiaalseid muutusi (U.S. Department of Health and Human Service, 2017), kus võib öelda, et kogu inimsüsteem areneb.

Teismeealine õpib iseenda eest vastutama. Samas on minu uurimuses osalenud teismelistel vaja lisaks vastutada ka teise elu eest, kes kasvab koos nendega. Tuleb teha olulisi valikuid, mis mõjutavad peale iseenda ka teisi lähedasi.

3.1.1 Rasedaks jäämine

Minu uurimuses osalenutest kolmel tütarlapsel ei olnud rasedumine planeeritud, pigem oli see ootamatu, lihtsalt juhtus nii. See võis olla seotud teismeealsete etapi erisustega, kus hakkab noores seksuaalse identiteedi tajumine muutuma tugevamaks (Blanchard ja McNeely, 2009), tekib huvi vastassugupoole vastu ja alustatakse seksuaalelu.

Vaid Kertu ütles, et oli soovinud rasedaks jääda, kuna see oli tema jaoks võimalus väljapääsuks lastekodust ja lapse isa juurde kolimiseks: „*No ma ei tahtnud ju lastekottu tagasi minna, ma sain nagu, tänu [lapse nimi] sain [lapse isa nimi] juurde elama*“

Lastekodus tuleb sinna suunatud lapsel elada kuni täisealiseks saamiseni, võimalus lastekodust eemale saada oli noore tüdruku meelest nii hea, et ta soovis seda kasutada. Ka Kasearu (2003) toob oma uurimuses välja, et kooselu alustamise motiivideks on teiste seas

näiteks soov pääseda vanemate eestkostest. Lastekodu seab seal viibijatele tihti reegleid, milliseid varem oma kodus lapsed ei ole kohanud. Eliise Salla on lastekodu lapsi uurides oma magistritöös (2016) välja toonud, et tavaperede elu näib laste jaoks vaba ja reegliteta eluna. Kertu nägi lapse saamises väljapääsu ja seda ta püüdis teadlikult ka kasutada.

3.1.2. Rasedusest teadasaamine

Noored olid rasedusest teada saamisel üllatunud ja ettevalmistamata, sest ei olnud selleks üldse valmis, et saavad sellise uudise osaliseks.

Rasedusest teada saamise lood on uuritavatel erinevad, pigem nad ei saanud ise aru, et võivad lapseootel olla ja seetõttu oli osadel teada saamise hetkel juba rasedus mõõdukalt kulgenud. Kuna Kertu oli ainuke, kes oskas sellele mõelda, et ta võib rase olla, tegi ta erinevaid sümptomeid tundes rasedustesti, kuid kuna see rasedust ei näidanud, siis läks ta naistearsti vastuvõtule.

Airi ütles, et sai rasedusest üpris ruttu teada, kuna menstruatsioon jäi hiljaks. Ta rääkis loo, kus ta korduvalt kinnitas, et ta ei teadnud sellel hetkel, et on rase, kuid oli oma tolleaegset poiss-sõpra sellega nõ ähvardanud, et neil võib laps sündida. Ma arvan, et tema käitumine ja sõnad poiss-sõbrale näitasid, et ta teadvustas, mida nende omavaheline intiimne tegevus võib endaga kaasa tuua, samas see võib olla ka selles eas nõ täiskasvanu mängimine või süüdistamine ja vastutuse panemine poiss-sõbrale.

Hanna ise ei saanud aru, küll aga kasvas kõht ja ta kandis laiemaid rõivaid. Koolis õpetaja küsis ta käest, kas ta võib olla rase, Hanna ei uskunud. Hiljem tagant järele analüüsides sai Hanna küll aru, et tal olid mõningased tunnused, mis viitasid lapseootusele – ta ei saanud nisutooteid süüa ja tundis juba liigutusi.

Hanna: „*Keemia tund oli, vaatasime mingit filmi ja siis me istusime vist [klassiõde nimi] laua peal ja [õpetaja nimi] vist nägi mu kõhtu. Ma siis ei teadnud veel, et rase olen, et väike kõht oli ees. Ja siis pärast, teised olid ära läinud, [õpetaja nimi] küsis mu käest, et kas ma olen rase. Siis ma: ma ei tea midagi, et enda arust nagu ei ole. Ja siis ta soovis õnne ja siis*

järgmine päev vist [sotsiaalpedagoogi nimi] ja klassijuhataja kutsusid mind /.../ kõht oli nagu hästi natukene ees, ma nagu... ma ei tea, kas siis alateaduslikult eirasin seda või. Koolis kui ma kõndisin, siis ma tõmbasin kõhu sisse ja siuksed riided olid, mis varjasid ja /.../ ja siis hästi natukene siis oli liigutusi ka tunda, tagant järgi mõeldes, ma ei saanud makaroni ega pitsat süüa, see ajas nagu südame pahaks, aga ma ei arvanud, et ega midagi... “

Hanna elas rasedusest teada saamise ajal emaga, kuid huvitav on see, et mitte ema ei märganud tüdruku rasedust, vaid õpetaja. Sellel võib olla erinevaid põhjuseid, võib olla, et emal polnud piisavalt aega ja suutlikkust märgata lapses sedalaadi muutumist, samas võis olla see ka kui põgenemine probleemi eest, sest teismelise rasedus ei ole oodatud. Ometi märkas seda õpetaja, nõ võõras täiskasvanu, tänu kellele rasedusest ka teada saadi.

Liisa pöördus arsti poole, kuna tundis end halvasti, tal diagnoositi munasarjatsüst, selle raviks kirjutati antibiootikumid. Hiljem ravi tõhusust kontrollima minnes tuli välja, et see on hoopis loode, ei olnudki tsüst.

Rääkides Liisa korduvalt kinnitab mulle, et ta ei olnud šokis, kui ta teada sai, et ta on lapseootel, vaid oli üllatunud. Ta mainib seda intervjuus nii mitu korda, et mul tekib tunne, et ta püüab sellega nii mind kui ka iseennast veenda, kuna tahab sellega väljendada, et ta on valmis võtma vastutuse, ootamatused ei löö teda rivist välja ja ta on suuteline lapsega toime tulema.

3.1.3. Rasedus ja alternatiivsed surved

Intervjuude käigus märkasin, et intervjuueeritavad räägivad oma rasedaks jäämise lugu mitmendat korda. See võib olla selles, et nad on tahtnud seda lugu varasemalt rääkida või on seda neilt palju küsitud, samas võib olla ka vastupidi, et nad ei ole endi jaoks tähtsat teemat saanud arutleda ja vajavad kuulajat.

Nende loo rääkimise esitlusest jäi tunne, et nad tahavad kirjeldada lugu, kus rasedusest teada saamine on tavapärane aktsepteeritav nähtus, soovivad seda oma eale vastavaks normaliseerida, st nad soovivad anda sellega edasi muljet, et see oli normaalne - nad saavad hakkama, et iseendale teadvustamine ja mõistmine rasedusest ei olnudki kõige raskem.

Keerulisem nende jaoks oli oma rasedusest lähedastele teada andmine, kardeti, kuidas nad reageerivad ja mida nad edasi plaanivad teha selle teadmiseiga.

Kertu: „*Ma mõtlesin, et ma ei tohi öelda, vaata, sest ma nii tahtsin seda last saada. Ja siis lõpus, kui juba välja tuli, siis ma olin neljandat kuud rase, vaata, ja siis kasvatajatel oli, et no nüüd pole midagi, et nüüd tulebki laps lihtsalt.*“

Kertu, kes tahtis ise last saada, varjas oma rasedust kasvatajate ees, ta kartis öelda, kuna arvas, et asenduskodu kasvatajad võivad tal soovitada, kuidas mitte lapsevanemaks saada.

Noored rääkisid, et nad teadsid võimalusest rasedus katkestada, nad rääkisid, et sellest oli nendega vestelnud naistearst, ühele neist oli teavet andnud ka koolis klassijuhataja ja sotsiaalpedagoog. Kõik tütarlapsed ütlesid, et nende jaoks oli abort pigem välistatud, samuti ütlevad nad, et poiss-sõbrad olid üllatunud kuuldes rasedusest, kuid raseduse katkestamist nad koos ei arutanud, vaid olid kohe ühel lainel, et tuleb laps saada ja üles kasvatada.

Hanna: „*Ma arvan, et kui oleksin varem teada saanud, oleksin ikkagi alles jätnud, nagu süda ei luba aborti teha.*“

Hanna sai rasedusest teada niivõrd hilja, et tal ei olnud enam abordiks võimalust, seega ta ei pidanud seda varianti kaaluma, küll aga väljendab ta siin selgelt oma vastumeelsust raseduse katkestamise suhtes.

Airi: „*Mul korraks käis ka katkestamise mõte peast läbi – too hetk, kui ma teada sain. Ma mõtlesin, et issand jumal, ma olen alles 14, kuhu ma lähen, mida ma teen. Aga siis hakkasin mõtlema rahulikult, rahunesin maha, käisin arsti juures...*“

Ka Karolin Tohv on oma magistritöös (2014) toonud välja, et alati ei ole teismeliselt lapsevanemaks saamine juhus, halbade asjade kokku langemine või viga, kuid varasemate uuringute põhjal saab öelda, et on teismelisi, kes ütlevad, et planeerisid last, osad samas võtavad seda üllatusena, aga on valmis sündiva lapse üles kasvatama. Samuti on ka minu uurimuses osalenute kogemus, enamik neist ei planeerinud noorelt lapsevanemaks saamist, küll aga olid rasedusest teada saamisel valmis võtma vastutuse ja laps üles kasvatada. Noorte jaoks oli laps pigem kui väärtus, sest nad ei otsinud võimalusi, kuidas lapsest vabaneda.

Liisa: „*Et nagu kindlasti ma ei mõelnud selle peale, et ma peaksin aborti tegema, et see oli täiesti välistatud.*“

Kõik uurimuses osalejad rääkisid enda tugevast vastumeelsusest abordi suhtes, samas rääkisid Hanna, Airi ja Liisa, kui nad oleksid endile teadvustanud, et kaitsmata vahekorrad võivadki reaalsuses kaasa tuua emaks saamise, siis nad oleksid teinud valiku enne kool ära lõpetada.

Seksuaalkasvatuse teema on põhikooli noorte riiklikus õppekavas olemas, teemasid käsitletakse põhikooli vanemas kooliastmes, kus õpivad peamiselt 13.-16. aastased noored. Põhikooli lõpetaja, kes on umbes 15-16. aastane, peab õpitulemustest lähtuvalt mõistma seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning teadma turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid ja oma vastutust selles ning väärtustama seksuaalõigusi (Vabariigi Valitsuse määruse nr 1 lisa 5 Põhikooli riiklik õppekava, 2011). Samas vaadates minu uurimuses osalenud tütarlapsi, siis olid osalejad rasedusest teada saamisel põhikooli vanemasse kooliastmesse kuulavas vanuses. Võib-olla peaks seksuaalhariduse teemasid käsitlema juba varasemalt, kui ainult põhikooli vanemas vanuseastmes. Tüdrukud on arengult poistest ees pool suhted (Blanchard ja McNeely, 2009), on oluline mõelda, kas tüdrukutele peaks seksuaalkasvatuse teemad algama varasemalt kui poistele. Tähtis on, et noored saavad õigel ajal seksuaalhariduslikud teemad käsitletud, kuna see toob kaasa nende teadlikkuse oma elus oluliste valikute tegemisel, milleks on ka lapsevanemaks saamine.

Liisa rääkis, kuidas tema ema proovis naistearsti mõjutada, et too tüdrukule abordi teeks. Liisa küll ei elanud emaga sellel ajal koos, kuid küllap tundis tema ema, et on oma alaealise tütre käekäigu eest vastutav ega soovinud, et ta nii noorelt lapsevanemaks saab.

Liisa: „*Kui ta teada sai, siis ta helistas ka minu naistearstile ja siis nõudis, et ma siis kasvõi, et ta kasvõi mingi salaja selle aborditableti mulle annaks ja mingit udujuttu mulle ajaks /.../ et ikkagi tema ei ole sellega nõus /.../ mis siis, et sel hetkel ma olin nagu üle aja, millal aborti üldse teha võikski.*“

Seda rääkides oli näha, kuidas Liisa mõistis oma ema sellise käitumise eest hukka, pidas seda ebainimlikuks ning tagajärgedele mitte mõtlevaks. Tundub, et Liisa tunneb ema vastu pahameelt, kuna ema kolis teise linna ja tema jättis vanaema hoolde. Kuna tema ema otsustas tema eest mitte hoolt kanda, siis Liisa tunneb, et tal ei ole õigust ka kaasa rääkida tema elu puudutavates küsimustes. Alates 2015. aastast on võimalik raseduse katkestamise ja

steriliseerimise seaduse (2015) järgi piiratud teovõimega inimese sh alaealise rasedus katkestada tema enda nõusolekul, kuid varasemalt see seadusepunkt ei kehtinud.

3.1.4. Sünnituse kogemus

Intervjuudes uurisin, kuidas noored aru said, et sünnitegevus hakkab toimuma, kuidas nad sünnituse üle elasid ja kuidas arusaamine, et saan lapsevanemaks on hakanud realiseeruma.

Noorte endi sõnul oli sünnituse kulg kõigil suhteliselt kiire, kõigil alla 10 tunni, võrreldes sellega, mis lugusid nad olid kuulnud, kus osad emad on sünnitanud ka 24 tundi. Noored kirjeldavad sünnitegevuse alguseks seda, kui tundsid oleku muutust, valu alakõhus.

Kertu: „*See oli nagu nii imelik, et nagu [kuupäev] öösel lihtsalt kõht valutab nii jõhkralt, et magada ei saa...*“

Nad toovad välja, et nad ise ei saanudki päris täpselt aru, et hakkavad sünnitama. Kertule, Hannale ja Airile olid toeks ja abiks lähedased, kui tunni, et midagi toimub – valu, teistsugune olek mindi suhteliselt kiiresti haiglasse. Liisal polnud kellelegi toetuda, üles ärgates tundis ta mingi vedeliku eraldumist. Ta teadis, et looteveed peavad olema puhtad, aga kuna talle ei näinud enda puhul sedamoodi olevat, siis pöördus ta võimalikult kiiresti haiglasse.

Liisa: „*Ma ei saanudki esimese lapsega aru sellest aru, et hakkas sünnitama. Ma ärkasin hommikul kell üheksa ülesse ja tõusin mingi voodist püsti ja siis ma mingi, järsku käis klõks ja siis mingisugune siuke pruunikas vedelik jooksis mööda jalgu alla. Ma teadsin, et looteveed peavad olema puhtad ja kui nad ei ole puhtad, siis on midagi valesti.*“

Vastuseks küsimustele hirmude kohta sünnituse ja emaks saamise ees noored pigem ei räägi, küll mainib Kertu, et kartis seda, kuidas laps tema seest välja tuleb. Üks osaleja ütleb, et ta absoluutselt ei kartnud, sest ei teadnud midagi karta. Hirmud ja muretsemine on täiesti normaalsed tunded tundmiseks, noorte rääkimine mitte muretsemisest võib olla tingitud sellest, et nad tahavad jätta endast mulje, et nad tahavad ja suudavad ka noorena toime tulla emaks saamisega.

Airi: „*Ma olen nagu terve elu olnud selline iisi [easy], et okei... ma nagu ei valmistunud selleks kuidagi, ega midagi, see nagu lihtsalt tuli.*“

Haigla personali ja naistearstiga on kõikidel noortel head kogemused, kiidavad neid ja ütlevad, et naistearst oli neile toeks ja võttis neid kui võrdset, ei teinud vahet vanusel. Küll aga üks uurimuses osaleja toob välja, kuidas sünnituse ajal üks sünnituse juures viibinud töötaja kommenteeris halvustavalt.

Airi: „Üks personalitöötaja¹ ütles, et las ta kannatab, et ise sai nii noorelt lapse...“

See ei ole meeldiv taolist kommentaari kuulda, kuid see näitab siiski stigmatiseerivat suhtumist nooresse lapsevanemasse, kus ollakse kinni normis, et sellises vanuses noorele ei ole sünnitamine ja lapsevanemaks saamine kohane. Samas on hea näha, et noored ei näinud negatiivset või „oled liiga noor“ suhtumist naistearstide ja ämmaemandate poolt, mis näitab, et suhtumine võib olla ajaga veidi muutunud, sest Heidi Rätsep oma töös 2009. aastal on viidanud sellele, et ämmaemandate suhtumine teismelisse lapsevanemasse oli hukka mõistev.

3.2. Ettevalmistus lapse saamiseks

Esmakordselt lapsevanemaks saajal on kindlasti palju küsimusi, millele tahaksid enne lapse saamist vastused saada. Noored on võtnud otsuse lapse saamiseks ja peavad hakkama mõtlema, kuidas lapsega käituda ja tegutseda, et laps mitmekülgseks areneks.

3.2.1. Beebikool

Minu uurimuses osalejad ei pidanud väga vajalikuks ennast suuresti ette valmistada lapse saamiseks. Noori suunati ka beebikooli, kuid peale Kertu teised ei käinud. Samas loeti küll erinevaid materjale, mis naistearst neile andis.

Hanna: „Ämmaemand saatis mind nendele koolitustele, et need mis nagu aitavad seda, et nagu valmistada selleks sünnituseks ja lapseks ja kõigeks siukseks. Aga, ma ei tea, miks ma ei läinud, polnud aega äkki. Nii palju kui ma netist guugeldasin, siis ämmaemand andis raamatuid, mis ma lugeda võiksin. Lugesin. Ja siis ämmaemand rääkis kõike nagu, kuidas ja et kui veed tulevad, mis värvi ja kui kiiresti peab siis minema ja kaua tohib veel oodata ja siuksed asjad“

¹ Personalitöötaja all mõtleb Airi kedagi, kes ei olnud arst ega ämmaemand

Kertu, kes käis beebikoolis, rääkis kogemusest väga positiivselt. Lisaks raseduse perioodile jätkas ta seal käimist ka lapse sündides.

Kertu: „*Sinna läksid emad kõik ritta, läksid nagu ringi, üks ütles, mida tegema peab, tegi nuku peal ette ja siis hakkasime samu asju tegema. See oli jumala lahe, et tegi mingi neid laule: patsukook, patsukook – pagari saks. See oli nii lahe. [Lapse nimi] on need kõik peas.*“

Kertule beebikool sobis ja meeldis, intervjuud tehes läks ta sellest rääkides väga elevile ja rääkis nendest lauludest, tantsudest, mis neile seal õpetati, samuti oli laps intervjuu ajal seal ja hakkas kohe laulu nimesid kuuldes neid laulma. Tõenäoliselt Kertule meeldis beebikoolis, kuna tundis ennast seal teistega võrreldes võrdsena, seal ta oli lapsevanema rollis. Ta ei pidanud kaasas kandma endaga lastekodulapse märki või väärkoheldud naise märki, ka teismeealise lapsevanemaks saanu märk oli taandunud ja ta oli lihtsalt üks tavaline ema seal.

Otsus beebikooli mitte minna oli tingitud majanduslike võimaluste puudumisest nagu ütleb Liisa: „*Ma ei käinud, et esiteks oli see, et see maksis ja meil ei olnud selle jaoks, lapsega [lapse nimi] meil ei olnud selle jaoks raha, et sinna minna, et ma oleksin tahtnud minna, aga kuna nad olidki nagu üsna kallid, ma ei mäleta, mis see oli üks tund oli – umbes kuus euri või midagi siukest. /.../ ma ämmaemanda käest sain küll mõned videod CD peal, mida arvutist vaadata sai, neid ma vaatasin küll.*“

Noorelt lapsevanemaks saanutel enamikul pole sellel ajal sissetulekuallikat, mis võimaldab neil rahalisi ressursse nõudvaid teenuseid kasutada. Võimalik on kindlasti uurida võimalusi, mida pakub kohalik omavalitsus, et saada toetust nende teenuste kasutamiseks. Samas ei saa öelda, et kõik noored ise on valmis ise abi paluma, mis võib olla tingitud sellest, et nad tahavad näidata, et nad saavad ise hakkama või ei oska ja ei tea nad, kelle poole pöörduda. Selline info võiks olla naistearstidele kättesaadav, sest naistearst on kindlasti üks spetsialist, kellega noor rase kokku puutub ja keda noor võib olla juba usaldama hakanud.

3.3. Igapäevaelulised muutused

Kindlasti on kõige suuremad muutused noortel emaks saanutel just igapäevaelulised, toimetused ja tegemised on muutunud ja see aeg, mis sai varem kulutatud endale, õppimisele, sõpradele, tuleb paljuski nüüd ära jagada lapsega.

Kertu räägib muutustest oma argipäevaelus selliselt: „*Magamine – enam ei saanud lebotada ja enam ei saanud teleka ees passida ega niimoodi ja, mingi kohvi teha ja lihtsalt välja minna ja nautida ja nii /.../ nädala sees on tavaliselt mul tööl ja koolis ja siis ma jõuangi kell seitse koju ja siis on kiire söömine ja pesemine ja magama. Aga nädalavahetusel on niimoodi, et noh hommikul ärkame, [lapse nimi] teen putru, ise söön ka ja joon kohvi ja niimoodi ja siis mängime [lapse nimi], käime väljas. Kell kaksteist jääb ta tuttu ja siis ma tean, et kaheteistkümnest kuni kuskil kolmeni ma saan kodus toimetada. Et see aeg kulub mul mingi kooli õpingute peale või midagi, või siis vahepeal tõesti mingi telefonis olles“*

Kui varem oli võimalik rohkem iseendaga ja sõpradega aega veeta, siis seda muutust näevad kõik noored, et tuli hakata teise eest hoolt kandma, mis võtab pea kogu nende aja. Samas aga nad ei räägi sellest nii, et see oleks neilt midagi olulist ära võtnud, vaid räägivad, et sellega tuli pigem kogemusi ja tegevus juurde.

Liisa: „*Juba siis, kui ma teada sain, et ma [lapse nimi] ootan, et mina ei käinud enam mingi nii hilja õhtul väljas või mis iganes /.../ mitte midagi nagu ära ei kadunud, pigem tuli juurde, et ta sisustas päeva, kui kuskile lähen, saan alati kaasa võtta ta ja jalutamas käime või poes või mängin kodus temaga ja“*

Liisa ütleb, et ta on pidanud mõnest asjast – näiteks hilistest väljas käimisest loobuma, kuid ei arva, et see oleks suur kaotus olnud. On näha, et noored näevad lapse saamise juures pigem võite – uusi tegevusi ja lapsega aja veetmist, kui kaotusi. Samas võib see olla ka selles, et ei taheta tuua välja puudusi, mille üle mõtlevad, kuna tahavad tulla toime selle tundega, et praegu on tarvis lapse nimel niimoodi teha.

3.4. Haridustee ja töökoht

Varasemate uuringutele toetudes võib öelda, et rasedus ja lapse sünn takistavad õpingute jätkamist (Kasearu ja Trumm, 2012). Lisaks eakaaslaste suhtumisele on keeruline toime tulla ka mitmes erinevas rollis – ühelt poolt õpilasena ja teisalt lapsevanema, kes peab oma aega jaotama õppimisele ja lapse eest hoolitsemisele.

3.4.1. Haridustee peale lapse sünni

Minu töö uurimuses osalejad on kõik oma haridusteed peale lapse sünni jätkanud. Palju on sõltunud aga sellest, kuidas neid on lähedased toetanud ja milliseid võimalusi on kool pakkunud. Airil ja Hanna oli võimalus peale lapse sünni õppida nii, et said koolist individuaalse õppekava ja neil oli võimalik kodus käia vajadusel last toitmas, lapsehoidjaks oli nende mõlemal enda ema.

Hanna: „*Ema aitas mul last hoida, kui ma koolis käisin ja siis mul lubati käia kodus last söötmas, siis kui vaja on*“

Airi tõi ka siinkohal välja, et tema ema oli tema lapse eestkostja, mis võimaldas Airi emal jääda ise lapsehoolduspuhkusele, seega sai Airi koolis käia. Alaealisel on piiratud teovõime, kohtu kaudu on võimalik taotleda teovõime suurendamist, kuid nende perekond otsustas ka eestkoste taotluse kasuks, mis võimaldas lapse vanavanemal ise lapsehoolduspuhkus vormistada.

Mõlemad tüdrukud, nii Airi kui Hanna said lapse kõrvalt lõpetada põhikooli. Hanna asus edasi õppima kutseõppesse, kuid peale esimese kursuse lõppedes tundis, et valitud eriala ei ole tema jaoks sobiv ja jättis kooli pooleli. Airi lõpetas lapse kõrval veel 10. ja 11. klassi, kuna tema ema kolis teise linna, pidi valima töö ja kooli vahel, valis ta töökoha. Praegu on tal keskkaridusest puudu 12. klass, mille soovib tulevikus kindlasti lõpetada, kuna näeb, et peab olema lastele eeskujuks.

Airi: „*Ma tahan selle ära lõpetada kindlasti, et seda ma mõtlen, et kui ma, [lapse nimi] kunagi jõuab sinna vanuseikka, et siis ma ei saa talle öelda, et sina pead 12. klassi lõpetama, kui mul endal ei ole seda lõpetatud.*“

Edgar Krull (2011) toob samuti välja, et oluline on lapsevanemate vahetul eeskujul ja mõjul kujunenud hoiakud ja väärtused, mis on püsivad ja nende mõjul kujunebki lapse üldine ellusuhtumine ja püüdluse tase. Airi tajub, et tema hariduse väärtustamine kandub samuti tema lastele, seega püüab ta seda lõpule viia, kuna usub, et see mõjutab ka lapse valikuid elus.

Noored toovad välja isikliku teadmise, et parema töökoha nimel on vaja haridusteed jätkata. Liisa analüüsib ennast, et rasedaks jäädes oli ta rumal, et ei käinud võimalikult kaua koolis raseduse ajal ja jättis 7. klassi pooleli. Küll aga on ta hiljem lapse kõrvalt täiskasvanute gümnaasiumis 7. ja 8. klassi. Pooleli on praegu 9. klass, kuid plaanib selle kindlasti lõpetada.

3.4.2. Plaanid tulevikuks

Tulevikuplaanidest räägivad Airi ja Liisa, et on mõelnud ka kõrgkooli kunagi astuda, kuna neid huvitavat teemat on võimalik omandada kõrgkoolis.

Liisa: „Mind väga huvitab psühholoogia ja ma tahaksin minna seda õppima. /.../ ma kindlasti ei plaani jätta nagu põhiharidust, ma plaanin midagi, midagi edasi teha“

Liisa tunneb, et praegune elukogemus on teda pannud rohkem inimesi mõistma ja nende tegevuste üle järele mõtlema, mispärast soovib ennast selles vallas rohkem arendada ja näeb tulevikus end psühholoogiat õppimas. Samas toob ka Airi välja, et soovib noorte toetamisse oma panuse anda. Ta on oma elus pidanud tegema suuri otsuseid ja võtma väljakutseid vastu, seega tahab ka noori sarnastest olukordades toetada. Varasemalt on teinud ta projekti, milles osalemine võimaldas tal minna koolidesse rääkima enda elust – noorena vanemaks saamisest, kogemustest ja igapäevaelust.

Airi: „Ma tahaksin teha ka nagu mingil määral ka sellist, nagu noorte toetamistööd, et käia ja toetadagi noori, et elus on raskeid valikuid ja et päris psühholoogi tööd ma ei tahaks. Noorsootöö oleks minu jaoks päris hea, aga see jällegi nõuab mu käest seda, et mul oleks vastav haridus ja aega peab olema selle jaoks. Praegusel hetkel, kohe, ma sellega tegeleda ei saaks. Kõigepealt on vaja kool ära lõpetada ja siis, siis edasi vaadata. /.../ et ma käisingi koolist kooli rääkimas, samamoodi, et kuidas ma noorelt lapsevanemaks sain, mis emotsioonid mul sellega olid, umbes nagu sulle praegu räägin ja siis ütlesingi, et minu eesmärk ei ole teid siin õhutada, et minge saage kõik lapsi, vaid minu eesmärk on anda teile valikuvariandid, kui no mida sa nagu oma eluga teed, et kas sa tahad noorelt saada lapsevanemaks või sa ei taha noorelt saada. See tõi mulle hästi positiivset tagasisidet.“

Selline koolist kooli käimine aitab vältida ka stigmatiseerimist, sest noored saavad kuulda, kuidas teismeliselt vanemaks saanud kogemused on läbi teismelise ema enda. Usun, et

sedalaadi projekti tegemine on teistele noortele silmiavav ja paneb neid teismelist ema rohkem mõistma.

Ka Anu Varep (2014) toob oma magistritöö tulemustena välja, et noored emad on enda tulevikuplaanide suhtes optimistlikud ja motiveeritud ning väärtustavad haridust. See on positiivne, et noored näevad elus edasi jõudmiseks hariduse vajalikkust ja pürgivad juba praegu enda tuleviku kindlustamisel lõpetama hariduskäiku. Samas nad teavad, et hariduse omandamine nõuab nende käest pühendumist ja valikute tegemist ning see on oluline näitamaks, et lapse saamine ei sea piire, vaid on võimalus ka haridusteed jätkumisel.

3.4.3. Pereelu, kooli ja töökoha ühildamine

Intervjueeritavad toovad välja, et kooli, lapse ja töötamise ühildamine on keeruline. Kohati on see Hannale olnud niivõrd pingeline, et ta on palutud arsti abi olukorraga toimetulekuks. Hanna: *„Ma käisin siis isegi esimesel aastal praktikal ja siis ma enam praktikal ei käinud, sellepärast olid mul tohutud peavalud kogu aeg, halb oli olla, põlved olid haiged. Ja siis läksin arsti juurde, ja siis arst ütles, et stress ja siis lõpuks tuli välja, et depressioon ja kõik see pinge ja. /.../ ma ei saanud aru, mis toimub, et ma olen lihtsalt nii väsinud ja kogu aeg magasin, last nagu üldse enam ei näinud.“*

Kuna tervis oli sellel erialal õppimiseks ja hiljem töökoha leidmiseks ka halb, siis Hanna otsustas kooli pooleli jätta. Ennet ja Kaurov (2008) on oma materjalides välja toonud, et noored lapsevanemad seisavad silmitsi mitmete raskustega, kus ka üheks tulemuseks võib olla stressi ja depressiooni langemine. Mõnel hetkel on korruga liiga palju asju ja tuleb teha valikuid, mis on selle olukorra lahendamiseks parim, tema valik oli hetkel see, et peab koolist loobuma, kuid tulevikuplaanidest rääkides teab, et hariduse omandamine on tähtis.

Kui noored emad ise on valmis haridusteed võimalusel kohe jätkama, siis Hanna räägib oma elukaaslasest, kes kool vs töö kaalutlusel jättis kooli pooleli ja valis raha, sest muidu ei oleks toime tulnud: *„Ta vist väga ei tahtnud koolis käia ka, aga noh raha on ju alati vaja.“*

Juba ürgajast on mees toidu lauale tooja, kui naine hoolitseb lapse eest, siis tööl käimiseга raha teenimine on keeruline, mis annab suuremad võimalused mehele tööl käimiseks. Kui on

valida, kas raha või kool, eriti veel kui see võib olla ainuke sissetulekuallikas, siis ei olnud raske noormehel seda otsust teha ja otsustada teenimise kasuks.

Kokkuvõtteks võib öelda, et haridustee jätkamisel on oluline roll olnud nende noorte emade elus lähedaste toetusel, kas on võimalik kellegi hoolde last õppimise ajal jätta või mitte. Samuti on hea näha, et haridus on nendele noortele tähtis ja nad tahavad olla selle omandamisega ka eeskujuks oma lastele. Samas aga on noori isasid, kes peavad enda perekonda rahaliselt toetama ja selle tõttu haridustee pooleli jätma, mis paraku võib jäädagi nii, sest hiljem on samuti raske töökohast kooli nimel loobuda. Eestis on võimalused haridustee jätkamiseks ka e-õppe kaudu täiskasvanute gümnaasiumis, noortele meestele võib see olla üheks lahenduseks haridustee jätkamisel.

3.5. Ühiskonna suhtumine teismeealistesse lapsevanematesse

Ühiskonna suhtumine teismeealistesse lapsevanematesse on üldjuhul pigem negatiivne, sest väljakujunenud standard on laps saada täiskasvanuna, seda toetavad erinevad meetmed, mis on mõeldud teismeliste lapsevanemate osakaalu vähendamiseks. Tähtis on ka, et lapsevanemal on haridus ja see, kuidas ta tagab enda majandusliku heaolu, eelmises peatükis välja toodud haigla töötaja ütlus viitab ka sellele, et üldiselt pole harjumuspärane teismeealisena lapsevanemaks saada.

Uurimuses osalejad tõid välja, et kui teada saadi, et nad on lapseootel, siis paljud inimesed vaatasid viltu või parastasid: mis sa nüüd oma eluga peale hakkad.

Hanna: „*Parastati ja öeldi, et nüüd jäid tervest lapsepõlvest ilma ja et nüüd tõmbasid omale häda kaela...*“

Taoline arvamuse väljendamine näitab, et lapse kasvatamist peetakse ühiskonnas keeruliseks, kohustusi ja vastutust nõudvaks, millele noor ei kvalifitseeru oma ea poolest ja rikub sellega oma mure- ja kohustustevaba elu.

3.5.1. Kogukonna suhtumine teismeeas lapsevanemaks saanutesse

Airi, kes elas suuremas linnas ei too välja, et oleks konkreetselt puutunud kokku võõraste inimeste halvustava suhtumisega. Ta ütleb, et tundis aeg-ajalt pilke endal võõraste inimeste poolt – vaadati, et nii noor, kuid otseselt muid negatiivseid kokkupuuteid tal sellel ajal ei olnud. Pigem toob ta välja, et inimesed, kes teda tundsid olid toetavad ja pakkusid erinevat laadi abi: „*Ühed naabrid, kellega me suhtleme, et nagu nende ema poolt oli küll nagu alguses blokk, et no natuke, et mis mõttes nii noorelt? /.../ aga ülejäänud on nagu sellised positiivselt võtnud.*“

Liisa aga elas väiksemas kohas, kus enamik inimesi tundis üksteist, kui mitte nimepidi, siis nägupidi tunti pea kõiki. Raseduse ajal ja hiljem lapsega vankriga väljas käies tundis ta enda peal korduvalt pilkavaid pilke ja kuulis enda kohta halvustavaid kommentaare.

Liisa: „*Keegi mitte kunagi pole tulnud otse, et nagu vaatavad mulle silma ja ütlevad midagi. Et nagu kõnnid mööda ja siis kaks vana, vanemat naist seisavad. Sa kõnnid neist nagu suure kõhuga mööda ja siis nagu kõnnid neist paar sammu edasi ja siis tuleb nagu kommentaar, arvatavasti, tegelikult teadlikult, et ma kuuleksin, et piisavalt kõva häälega ja et see on nagu kuulda*“

Ta räägib, et tundis, et peab oma last pilkude eest kaitsma, kuna inimeste ebaviisakas käitumine ja pahameel sundis teda selleks, võõrad inimesed tulid ja vaatasid vankrisse ja samal hetkel keerasid otsa ümber ja läksid midagi ütlemata edasi. Hiljem väljas käies ta pigem kattis vankri tekiga, et selliseid ebamugavusi vältida.

Liisa: „*Samamoodi oli see, kui [lapse nimi] sündis, et siis ma ei saanud näiteks poodi minna /.../ mind ääretult häiris see, ma ei ole kunagi varem midagi siukest näinud, et mingi võõras inimene tuleb, seisab sinu käru kõrvale, vaatab sulle kärru ja kõnnib minema.*“

Liisa tundis, et selline käitumine võõraste poolt oli ebameeldiv, sellest rääkides ta silmnähtavalt ärritub ja annab ka kehakeelega edasi, kuidas see teda siiani ärritab. Inimesed on erinevad, nende jaoks ei ole tavaline, et teismeealine saab lapse ja seda iseseisvalt kasvatab. Kärru vaatamine ja veendumine, kas seal on laps, kas temaga on kõik korras võib näidata, et inimesed tundsid uudishimu, kuidas lapse kasvatamine noorel inimesel välja tuleb, kas laps on „normaalne“. Oluline on see, et käitumine on selline, mida ei tehta täisealiste emade puhul.

Ühiskonna suhtumine teismeealisesse vanemasse ei ole toetav. Noored tunnevad ka ise, et nad on nõ raamist väljas, sest on varakult lapse saanud, sellele viitab ka noorte öeldud, et tundsid pilke, kuid alati ei pruugi pilkude taga olla halvustav ja pahatahtlik suhtumine. Noored tunnevad, et peavad sellise suhtumisega toime tulema ja siis normaliseerivad selle enda jaoks, kuna tunnevad ise, et olukord, kus nad on, ei ole tavaline, seega tunnetus teiste suhtumise kohta ei pruugi olla päriselt nii nagu nemad ise arvavad ja tõlgendavad. Noored tunnevad ise, et nad ei ole tavalised – ehk ühiskondlikule normatiivsusele vastavad lapsevanemad.

Liisa: „*Päris tavalised täiskasvanud, kes saavad esimese lapse, sa pead näitama kõike seda, mismoodi naba puhastatakse, sa pead näitama seda, mismoodi nagu pepu, kuidas seda last käe peale võtta, et nagu seda pepu pesta, ega see ei ole ainult noore ema.. nagu üleüldiselt*“

Noored tunnevad, et nad on ebatavalised, kuna kahest intervjuust tuli välja, et noored ise nimetavad nõ täiskasvanuna lapsevanemaks saanud „*tavalisteks*“ emadeks. Seega usun, et nende tunne ja teadmine, et nad erinevad teistest võib esile kutsuda ka tunnetust, et teised vaatavad viltu.

3.5.2. Suhtumine koolis

Teismeeas eakaaslaste tähtsus noore elus kasvab, suureneb sõprade olulisus ja nende arvamust peetakse oluliseks (Blanchard ja McNeely, 2009). Eakaaslaste suhtumise kogemus rasedaks jäädes oli tüdrukutel erinev. See võis olla mõjutatud sellest, kui palju noored ise oma klassi- ja koolikaaslastega suhtlesid, millised olid suhted klassikollektiivis ja milline suhtlus enne rasedaks jäämist koolikaaslaste jt eakaaslastega oli. Näiteks, Airil, kellel olid enne rasedaks jäämist klassikaaslastega suhted keerulised, rääkis nii: „*No ikka kommenteeriti ja, aga no samas ma nagu mõtlesin seda, et nad on kogu aeg mind niimoodi tümitanud oma ütlemiste ja asjadega, et ma ei teinud välja sellest. Et kui a eelnevalt võtsin seda rohkemalt hinge, siis raseduse ajal ma suutsin endale teadvustada, et no persse käigu, las nad olla siis oma lapsikute kommentaaridega edasi. Ma olen selline nagu ma olen ja kui teistele ei meeldi, siis nende valik, tõmba uttu! /.../ kuna ma olen kogu aeg olnud natuke teistsugune, kui meie klass oli, siis nagu, suhtlesin ainult kolme tüdrukuga seal ja no nendega ma sain hästi läbi*“

ja raseduse ajal nad toetasid mind ja aga no need, kes seal olid, et ikka käisid kommentaarid, et vaata, paks tuleb kohe klassi ja paks istub ja“

Airile andis rasedus pigem jõudu olla üle klassikaaslaste kiusamisest ja tulla toime halvustavate kommentaaridega, millega klassikaaslased teda sarjasid. Samas Hanna suhted klassikaaslastega olid enne head, ta suhtles oma klassist kõigiga ja olukord tema jaoks ei muutunud, kui teised tema rasedusest teada said, pigem tundis nende toetust.

Hanna: *„Minu arust just rohkem hoiti siis kui teada saadi“*

Samas ütlevad noored, et isegi kui osadel klass oli toetav, siiski üldine suhtumine teiste laste poolt oli kummaline, kommenteeriti ja vahetati pilke nende läheduses. Teismeealiselt lapsevanemaks saamine on ühiskonnas stigmatiseeritud ja taunitud (Ennet ja Kaurov, 2008). Teismelisele on tähtis eakaaslase arvamus, eakaalased peegeldavad samuti ühiskonna hoiakut normaalsest ja mitte normaalseks peetavast, sest elavad kõik samas ühiskonnas. Kool on ka üks ühiskonna osa, kui ühiskonnas on levinud hoiakud ja suhtumine teismeealisse rasedasse halvustavalt, siis seda uurimuses osalejad ka tundsid.

Liisa: *„Ma nagu ei taha nagu minna kooli. Et ma ise olin nagu üsna rõõmus selle üle, et ma nagu lapse saan, aga see, et kui sul on mingi nagu käiakse ja nagu ma ei tea, mingi hull pilkavaid kommentaare saad ja et ongi, et nagu õpetajad võivad ju olla meeletult toetavad, nad võivad sind aidata ja nad võivad sulle igasuguseid, ma ei tea, eeliseid anda onju, aga kui nagu see ühiskondlik surve koolis üldiselt on selline suruv ja selline, et ma ei taha sinna minna /.../ need, kellega ma läbi sain, need nagu mõistsid, aga teised olid nagu – mõistmatud“*

Lapsed väljendavad ennast nii nagu nad on harjunud seda tegema, kui nad on harjunud näitama oma halvustavat suhtumist teistele, siis nii nad seda koolis noorena vanemaks saajale näitasid. Kui nad ei kiida noorena emaks saamist heaks, siis võib öelda, et ühiskonnas ei ole see norm, et põhikoolialised lapsevanemaks saavad. Samas on siin oluline ka suhtumine ja enesekontroll, kuidas sa teisesse inimesse suhtud ja teda tolereerid ning seda välja näitad – pilkavad kommentaarid räägivad pigem kiusamise kui positiivse käitumisest eakaaslase suhtes.

Vastuolus on teismeline vanem siinkohal ka Erik Eriksoni psühhosotsiaalse arengu teooriaga, kus teismeealiselt rasedaks jäämisel ja lapse saamisel ei ole tavaline, vaid pere loomine kuulub täiskasvanu ea juurde.

Intervjuudes öeldi korduvalt, et selline käitumine ja halvustavad kommentaarid on lapsikud.

Airi: „*Las nad siis olla oma lapsikute kommentaaridega edasi*“

Nad on juba üle võtnud täiskasvanu rolli, kus nad ilmselt tundsid, et peavad end kaitsma ja kuna nemad olid saamas hakkama millegi sellisega, mida ühiskonnas peetakse täiskasvanute pärusmaaks, siis tunnevad, et teised on nende kõrval ebaküpsed, kuna nad ei tolereeri seda.

Õpetajaid ja teisi kooli tugipersonali liikmeid hindavad noored positiivselt. Nende poolt tunti toetust ja abi erinevate olukordadega toime tulekuks, suhtlemisel kooli personali ja õppekava muudatuste tegemisel.

Hanna: „*Mul lubati kodus käia, et siis kui sööta oli vaja /.../ sain individuaalse õppekava, tegin kõik oma asjad ära*“

Õpetajatel oli huvi, et noored saaksid olenemata nende olukorrast lõpetada klassi või võimalikult kaugemale õppetöös edasi minna ja kool aitas tüdrukutel leida erinevaid võimalusi selle saavutamiseks.

3.6. Suhted pereliikmetega

Tähtsal kohal teismelise arengus on lähedased, inimene sünnib, kasvab ja kujuneb perekonnas (Nekrassov, 2010). Samuti mängivad rolli inimesed, kellega laps üles kasvab, sageli ei pruugi see olla traditsiooniliselt isa ja ema, vaid lapse kasvatajad võivad olla ka näiteks vanavanemad. Teismeeas on tähtis ka suhe eakaaslastega ja vastassoo esindajaga.

3.6.1. Isa olemasolu teismelise elus

Minu uurimuses osalejad kirjeldavad oma perekondi erinevalt, kuid üks sarnasus on neil kõigil, keegi neist pole üles kasvanud oma bioloogilise isaga ja omavahelised suhted on minimaalsed või puuduvad üldse.

Airi: „*Kuna mina olen ka kogu aeg ilma isata elanud, siis mina nagu mõtlen, et kui minu isa nagu peaks tulema minu juurde jutuga, et kuule, et ma olen su isa ja saame läbi, siis ma*

näitaks talle keskmist sõrme ja ütleks, et mine minema, et sa pole minu jaoks kunagi olemas olnud ja sa ei hakkagi olema /.../ mina ei andesta oma isale, et tema mind maha jättis“

Isa kohaolek mängib olulist rolli tüdrukute psühholoogilise kohanemisega teismeeas seotud muutustega (Ennet ja Kaurov, 2008). Airi räägib, et tema jaoks on olnud suhe isaga vähene, ja kogemused ning õpetused, mida isa oleks võinud anda on puudulikud. Ennet ja Kaurov (2008) ütlevad, et puudulik suhe isaga võib olla ka üks noorena rasestumise põhjus, kuna puudub ettekujutus vastassugupoolest ja pole välja kujunenud suhtumine ja suhe meestega. Minu uurimuses osalenud noored rääkisid sellest, et nad ei ole suhelnud isaga ja mõned neist on elanud kasuisaga, kellelt on mõningaid kogemusi õppinud, mis on asendanud isa kui meesterahva rolli nende elus. Minu uurimuses osalenud pidasid seda oluliseks välja tuua, et nad isaga koos ei ela, samuti on ka Anu Varep oma magistritöös (2014) välja toonud, et teismeliste lapsevanemate suhted isaga on olnud kauged või puudulikud.

3.6.2. Suhe lapse/laste isa perekonnaga

Minu uurimuses osalejad toovad välja erinevad kogemused, mis neil oma lapse/laste isa perekonnaga.

Liisa intervjuust selgub, et tema suhe elukaaslase emaga muutus, kui ta nägi Liisa raseduses ka toimetulekuallikat, kuna uskus, et pere toimetab koos ja varsti sündiva lapse pealt saadavad toetused võimaldavad temal ära elada.

Liisa: *„Ta varem nagu elas suuresti lihtsalt lastetoetuste peal. Ta ei ole nagu naine, kes oleks kunagi tööl käinud, siis ta nagu ootas, et kui [lapse nimi] sünnib, et me siis nagu paneksime tema siis nii öelda tema leibkonda. Et me paneksime siis [lapse nimi], et noh, siis on ju vanemahüvitised ja toetused on kümme korda suuremad ja mis iganes. A kuna sellega nõus ei olnud, sest ta on meie laps, mitte tema laps ja ja see tundus minu jaoks nagu ebaloogiline, täiesti utoopiline, et mitte mingil juhul, siis, siis oligi nagu, et peale seda ta muutus ja hakkaski nõmedalt käituma.“*

Lapse sünniga tulevad kaasa ka toetused, mis tundusid uue vanaema jaoks väljapääsuks mitte tööle minna. Kuna see noortele ei sobinud, siis see muutis nende omavahelisi suhteid sedavõrd, et elukaaslase ema hakkas otsima võimalusi, et noored tema juurest ära koliksid.

Liisa: „*Ta nagu hakkas nõudma, et me nagu välja koliksime tema juurest sealt. Et ja kuna ma, kuna ma ei kannatanud absoluutselt mingeid tugevaid lõhnasid, siis ta lasi meile sinna ukse taga kogu aeg mingeid õhuvärskendeid ja. Ühesõnaga, ta hakkas siis meid lihtsalt sealt välja sööma, et me nagu lihtsalt ära läheksime.*“

Liisa elukaaslase emal oli raske poja varase isaks saamisega leppida ja ta võis otsida võimalusi, et ise mitte olla vastutav sündiva lapse eest, selle nimel oli ta valmis oma poja koos tema lapse ema ja peagi sündiva lapsega enda juures eemale suunama. Liisa elukaaslase ema kuulus Eriksoni kuuendasse arenguetappi, kus ta oli vastuolus iseenda vajadustega, kui on ise lapse kasvatamise teel ja samas ka leppida teadmise, et tema enda kasvav laps on isaks saamas. Noored otsisid endale uue kodu ja läksidki. Kui suhetes ei anta järele, ollakse kõvad kui kivid, siis on lihtne suhteid sassi ajada, nii ka nende peres juhtus.

Hanna räägib oma elukaaslase emast pigem positiivses võtmed, ta küll ütleb, et tunneb aeg-ajalt liigset sekkumist nende ellu, kuid siiski ta toetab ja on olemas raskematel aegadel.

Hanna: „[Elukaaslase nimi] *ema elab kaks maja meist edasi, kaks või kolm maja. Ja näeb aknast, kui on auto või kui ei ole siis kohe kirjutab, et kus sa oled ja mis sa teed.* [Elukaaslase nimi] *ütleb ka, et ära uuri, et see on nagu meie elu ja et ei juhtu midagi, kui juhtub siis peab juhtuma. Ta nagu tahab kogu aeg kontrollida ja tal on seal igav /.../ mõni kuu on raskem ja mõni kuu on kergem, aga ma arvan, et kui me piisaval pingutaksime, siis saaksime iga kuu hakkama. Aga lihtsalt see, et me teame, et [elukaaslase nimi] ema niikuinii aitab, et kasvõi 10 eurogagi, ta näiteks võib oma viimase raha ka kõik ära anda.*“

Hanna loost on näha, kuidas elukaaslase ema on aktsepteerinud oma poja perekonda ning on valmis aitama, kui noored hätta jäävad. Selline teadmine toetusest on oluline, sest annab võimaluse abi ja tuge leida ning kui on raske, on võimalik kellegi lähedase poole pöörduda.

Airil ei ole välja kujunenud häid suhteid oma lapse isa perekonnaga, nad ei ole tihti suhelnud ja huvi tundnud oma lapselapse käekäigu üle. Küll aga tahtis Airi oma lapse ja tema vanavanemad ühel päeval kokku viia.

Airi: „*Üleelmine aasta käisime läbi sealt korra, me olime samas kandis, mõtlesime, et no käime läbi.* [Lapse isa nimi] *ema küll nuttis ja halas seal terve aeg, et issand jumal ja, noh vanaema on ta ikka, et ikka nii õnnelik ja ta nii armastab seda last ja. Ma mõtlen, persse*

küll, et sa pole kordagi oma lapselast vaatamas käinud, sa pole huvi tundnud, kuidas ta elab või kuidas ta on või midagi ja sa ütled, et sa nii väga armastad teda.“

Millegi tõttu Airi tahtis nendega kohtuda, kuid teda häiris vastuvõtt, sest see ei tundunud talle siiras, kuna varasemad teod ja kohtumisel lausunud sõnad ei rääkinud tema jaoks sama keelt.

See vanaema võis tunda süüd, kuna enda poja poolse lapselapse nägemine pani teda nii tundma, kuna mõistis, et lapse üles kasvatamisel oli nende poolne panus jäänud puudu. Samas on võimalik, et seal taga on ka palju muud, mis intervjuust välja ei tulnud.

Noored hindavad oma häid suhteid pereliikmetega ja hoiavad neist kinni, kellega hästi läbi saavad, sest tunnevad toetust ja abi nendelt. Samas need, kellega ei ole suheldud ja kes on neisse halvustavalt varasemalt suhtunud, need on jätnud märgi noorte südamesse, mida on raske muuta ja andestada.

3.7. Suhted lapse/laste isaga

Liisa ja Hanna on koos oma esimese lapse isaga. Nemad hindavad oma suhet elukaaslasega kõrgelt ja mõlemad ütlevad, et ta on hea isa, tegeleb lapsega ja tunneb ta käekäigu vastu huvi.

Liisa: *„Me oleme hästi, hästi nagu alati otsustanud ja meil on väga tugev ja hea suhe, ei tundugi nagu teistmoodi võimalik, et otsustad üksinda /.../ me oskame nagu koos olla ja meile meeldibki koos olla ja ja ma nagu ei kujutakski ette nagu, et me ei oleks koos.“*

Airi ei ole oma esimese lapse isaga koos olnudki, lapse isa ei ole võtnud isa kohustusi ja ei suhtle oma lapsega. Samas toob ta välja, et tal on väga kahju, et lapse isa on sellise valiku teinud, et ta ei taha oma tütreaga üldse kokku puutuda, temaga suhelda, tegeleda.

Airi: *„Ta pani mu tol päeval valiku ette, et sul on siis valida, et kas me jääme kahekesi kokku, lõpetad raseduse või jätad lapse alles ja me lähme lahku.“*

Valiku andmine raseduse lõpetamiseks või kokku jäämiseks oli selle noore poisi väljapääs, kuidas mitte lapsevanemaks saada. Noored ei võtnud seda kui ühist otsust, vaid pigem otsustas Airi, mida ta lapsega peale hakkab, kuna uskus, et laps on tal eluks ajaks, aga aborti tehes võib poiss-sõbra kaotada niikuinii mingi aja pärast.

Kertu on oma lapse isast lahus, kuna mees oli vägivaldne tema suhtes. Kertu ütles, et elukaaslane oli õnnelik lapse saamise üle, aga mingil hetkel see pöördus täielikult. Ta oli viiendat kuud rase, kui tema elukaaslane teda esimest korda lõi ja peale seda hakkasid löömised aina tihemini juhtuma, kuniks lastekodu töötajad said teada ja kutsusid politsei.

Kertu: „Ta oli esimese hoobiga õnnelik, aga see pööras nagu täiesti luupainajaks. /.../ kui ma viiendat kuud rase olin, siis ta.. ma ei tea... noh mul kadus täiesti seksisuu ära noh... a, tema tahtis ja mina ei tahtnud... siis oli tal nagu... ma ei tea... täiesti kaotas enesevalitsuse – ta lihtsalt peksis mind sellepärast läbi, ütles, et laps ei pea sündima, et siis ta saab mind jälle ja niimoodi... ja nagu, ja peale seda ta hakkaski mind kogu aeg peksma.“

Sellel teemal Kertuga vesteldes jõudis ta ise oma vägivaldse elukaaslaseni, mina intervjuu käigus ei uurinud, vaid ta korduvalt rääkis sellest temast, kuidas ta oma tollaselt elukaaslaselt peksa sai. Tõenäoliselt oli tal vaja sellest rääkida, et ma mõistaksin tema rasket elu ja reageeriksin sellele kuidagi, võimalik, et seetõttu võttis ta ohvrirolli. Samas toob Kertu ise intervjuu käigus välja, miks ta otsis suhet vanema mehega, analüüsis seda nii, et otsis turvatunnet – isa, keda tal kunagi olnud ei ole.

Kertu: „Siis see turvatunne, et mul ei olnud nagu isa.. nagu... ja siis ma otsisingi ju vanema mehe ja siis see nagu ja turvatunne...“

Tema jutust jäi kõlama, et selline järelduse tegemine on pigem kellegi teise täiskasvanu – kas lastekodutöötaja või psühholoogi järeldus, kuna ta ise otseselt ei oska seda põhjendada, vaid lihtsalt viitab asjaolule, miks ta selle mehega suhtlema hakkas. Kertu pidi tõdema, et vägivaldse elukaaslasega suhe ei toimi ja seetõttu kolis ta lastekodusse tagasi. Veidi aega hiljem on ta endale uue poiss-sõbra leidnud, kellega peab tulevikuplaane.

3.8. Ootused lähedaste toetusele

Teismeliselt lapsevanemaks saamine mõjutab ka inimesi teismelise ümber: nende vanematest saavad vanavanemad, mis tähendab ka nende jaoks uude rolli jõudmist. Mõte vanavanemaks saamisest ei olnud kerge teismeliste vanemate jaoks, selgub intervjuudest. Hanna ütleb, et tema ema ei tahtnud oma tütre rasedusest alguses midagi kuulda, kuna oli sellel hetkel ise alles 35-aastane, mõte selles vanuses vanaemaks saamisest hirmutas teda.

Hanna: „*Ta alguses kui ma ei olnud veel nagu sünnitanud, siis meil olid suured tülid sellepärast, aga kui ära sündis, siis kohe muutus. /.../ ta ei tahtnud jah alguses, ta oli siis äkki 35, kui ta sai vanaema, ta tahtis endale neljandat last.*“

Kuna statistikast on teada, et sünnitajate vanus on tõusnud võrreldes aastakümnete taguse ajaga, on mõistetav Hanna ema kimbatuse. Eriksoni arenguetappide käsitluse järgi kuulus Hanna ema sellel ajal kuuendasse etappi, mille nõ ülesanne on luua perekond, samas aga tema tütar pani teda olukorda, kus ta võiks ka kuuluda seitsmendasse etappi, kus ta peaks võtma vanavanema rolli, pakkudes oma lastele ja lastelastele tuge ja toetust.

3.8.1. Ema tugi lapsega toimetamisel

Intervjueeritavad toovad välja, et neil kõigil on mõningane kogemus lastega olemas, väiksemad õed-vennad kodus või tuttavate lapsed. Nad ei arvanud, et lapse kasvatamine nende oskuste tõttu võiks tulla problemaatiline, pigem toovad nad välja, et kõigil täiskasvanutelgi on vaja mõnda asja õppida ja kogeda, samuti uskusid ka nemad, et nad saavad hakkama, kui ei oska, siis õpivad.

Siinkohal on oluline välja tuua, et nii Hanna kui Airi on öelnud, et ema olemasolust oli neile suur abi, sest ta õpetas ja lasi neil endil proovida uusi võtteid ja vahendeid lapsega tegelemisel.

Hanna: „*Alguses olime minu ema juures, nagu igaks juhuks, kuigi ma sain kõigega ise hakkama, et nagu vahest küsisin abi või küsisin, kuidas seda tehakse või midagi. Ma nagu ei tahtnud alguses [lapse isa nimi] ema juurde minna, et ma kartsin, et äkki hakkab õpetama või et äkki ma ei saa seal hakkama. Et ma nagu oma ema usaldasin natukene rohkem. Et nagu vannitamist õpetas ja ta vaatas nagu kõrvalt kui me vannitasime.*“

Neil oli ka ootus, et ema toetab neid, samas aga võimaldab neil ise võimalikult palju teha, et nad saaksid ise kogeda. Nad ei arva, et ema oleks neid sellega alavääristanud ja eeldanud, et nad niikuinii ei oska, vaid nägid emas tuge.

3.8.2. Lastekodu toetus

Kertu elades lastekodus tundis, et tema tugi on lastekodu töötajad, kuid samas tema ootused kasvatajatele on üsna kõrged, mis on tekitanud nende vahel konflikte ja pingeid.

Noored elades oma kodus koos enda vanematega, võtavad seda iseenesest mõistetavana, et beebi magades lapse vanaema võib talle pilgu peale heita ja noortel emadel sellel ajal on veidi vabam aeg, küll aga tundis Kertu sellest puudust, sest lastekodus selline süsteemi ei eksisteerinud.

Kertu: „Nad hakkasid seda suruma, et sinu laps, sina teed, sina vastutad. Sa ei saa õhtul välja minna, näiteks sõpradega, kui sa tahad mingi pooleks tunniks lihtsalt välja minna, sa ei saa lihtsalt välja minna. Kuigi sa tead, et nagu laps magab ja võiks ju vaadata. Aga nad ütlevad, et nemad ei vaata näiteks. See ajas tegelikult ikka päris närvi ja see ka, et nagu kui praegu on näiteks hästi külmad ja niimoodi ja nagu hästi kiired päevad on ja nii. Ma ütlen, et äkki ma võin [lapse nimi] nagu hommikul koju jätta või nagu nii. Ja siis nad vastavad mulle nagu, et kes teda vaatab, et kui ema läheb tööle, siis ei ole nagu kedagi, kes vaataks kodus ju last, sa pead ta lasteaeda viima.“

Kertu erineb teistest uurimuses osalejatest selle poolest, et elab ilma perekonna toeta, kes sellisel hetkel võiks ja peaks olema talle kõige rohkem toeks. Samas aga on aru saada, miks lastekodu sellist süsteemi juurutab, kuna tahab Kertus kasvatada vastutust ja oskuseid iseseisvaks eluks.

Eliise Salla (2016) on oma magistritöös toonud samuti välja lastekodus elavate laste arusaama, et lastekodus on nii öelda reeglitepärane elu, aga nõ tavalistes kodudes reegleid ei ole. Võimalik, et ka Kertu tunneb ennast reeglitest ahistatuna, kuna tema päris kodus varasemalt ei olnud selliseid reegleid ja kokkuleppeid, millest tuli kinni pidada.

Kertu olukorra teeb teistsuguseks ka see, et tal ei ole oma lapse suhtes täielikku hooldusõigust ehk tema hooldusõigus on piiratud, mis tähendab, et kui ta tahab lastekodust välja kolida, siis jääb tema laps lastekodusse. Sellel teemal temaga vesteldes toob ta põhjuseks selle, et läks ilma lapseta korduvalt välja, jättis lapse nõ järelvalveta, sest oli

kindel, et kasvatajad niikuinii vaatavad teda. Samas hiljem räägib ta ka halvast seltskonnast ja narkootikumidest, mis põhjustasid otsuse hooldusõiguste piiramiseks.

Kertu: „*Ma ei saanud kokkulepet, et ma tahaksin ära minna nädalavahetuseks [poiss-sõbra nim] juurde, vaata uue kuti juurde, nagu ma ei saanud seda kokkulepet, samas ma tahtsin minna. Ja siis oligi vaata, ma lihtsalt läksingi nagu, ja nagu sõpradega suvel välja öösel grillima või niimoodi, no pidudele – ja siis nagu ka ei lubatud. Samas ma teadsin, et kasvatajad ju vaatavad, nagu ma seletasin neile, et issand, kui ma, kui ma elaksin päris kodus, ma ju võtaks hoidja või midagi /.../ ja siis tuligi kohtus see argument, et ta nagu on läinud öösiti ära, et jätab lapse järelevalveta põhimõtteliselt ja mul ei olnudki mitte midagi vaielda vastu.*“

Eriksoni järgi on viienda arenguetapi teismeealise roll üks osa piiride kompamine ja reeglite vastu võitlemine, samas ka iseenda otsimine ja erinevate eluviiside proovimine. Kertu tegevus näitab, et ta oli ebakindel aru saamata, mis tehtud tegude tagajärgedeks võivad olla, sest ühtlasi oli ta ka lapsevanema rollis ja pidi suutma vastutada oma lapse eest.

Intervjuu jätkudes toob Kertu välja ka muud põhjused, mis said otsuse hooldusõiguste piiramiseks määravaks. Ise analüüsib ta, et peale elukaaslase vägivallatsemist temaga ja selle avalikustamist, mis päädis mehe vanglasse minekuga, sattus ta halba seltskonda ja hakkas narkootikumidega tegelema.

Kertu: „*Mul nagu läks lapse isa kinni ja siis ma ei oskand nagu.. mingit seda nagu.. mingit siukest positsiooni võtta või nii, ma suhtlesin valede inimestega, ma hakkasin nagu tarvitama narkootikume /.../ ma tarvitasin, ma müüsin, ma vahendasin, tegin hästi palju. Et ma nagu kogusin raha lapsele [lapse nimi] nagu, ostsin hästi palju asju ka talle. Ja ma jäin vahele.*“

Põhjuste üle, miks see nii juhtus, räägib Kertu paljuski süüdistavas toonis, ta süüdistab lastekodu töötajaid, lastekaitsespetsialisti, kellega ei saanud kokkulepet, samas ka elukaaslast, kellest kõik alguse sai. Kertu elu on olnud keeruline, aga ta rääkis, et ta oli valmis lapse saamiseks – ta soovis last saada, kuid võimalik, et ta ei teadustanud vajalikku pühendumist ja aega, mida laps vajab, mis võis tuleneda tema ebaküpsusest, perekondlikust taustast ja toetusgrupi puudumisest.

Mairi Kruutsi (2016) magistritöös osalenud noorte emade jutust tuli välja stigma, et lastekodus ise elanud lapsed ei saa tulevikus oma laste kasvatamisega hakkama. Kruutsi (2016) tööst tulenevalt on oluline usalduslik suhe kasvatajatega, kus julgetakse abi ja mure korral kasvataja juurde pöörduda, mis aga Kertul puudus. Lastekodu ei osanud talle pakkuda vastavat abi ja samas ei osanud Kertu ka küsida – võib arvata, et nende vahel on tekkinud umbusaldus. Kertu saab aru, et peab vastavaid tingimusi täitma, et saaks tagasi oma lapse hooldusõiguse ja ta usub, et saab hakkama. Toetusest ja tugivõrgust rääkides aga ütleb Kertu siiski korduvalt, et juhtunule vaatamata on tema peamise tugivõrgu ja toetusgrupi moodustanud lastekodutöötajad, kellele ta on tänulik. Lastekodus elamise juures toob ta välja ka positiivseid asju.

Kertu: „Lastekodus elada on poole parem, noh kui mul kodus oli, lastekodu tingimused on hulga paremad. Sul on nagu riide raha ja nagu söök ja magamine kõik olemas nagu. Et kõik, mis sa ise töö juures teenid, selle saadki endale ja lapsele kulutada. Et nagu lastekodu ei võta mitte mingeid kulutusi sinult nagu, et see on hästi hea.“

Kertu on noor, kellel olude sunnil on võimalik võrrelda elu kodus ja lastekodus ja ta näeb, et praegune olukord on parem kui kodus elamine. Toetus ja tugigrupp on teismeealisele tähtis, lisaks veel kui olla teismelisena lapsevanemaks saanud, mis paneb noorele kohustuse hoolitseda ja vastutada oma lapse eest.

3.9. Emaks olemisele tähenduse andmine

Tüdrukud on kasvanud ilma isata ning nende jaoks on ema mänginud elus mõlemat rolli – olnud nii ema kui ka isa eest, kuid intervjuueeritavatel on olnud väga erinevad elud. Uurimuses osalejatel ei olnud emaga parimaid suhteid, mida saab välja lugeda sellest, et nad ei rääkinud emaga rasedusest, hirmudest või ema ei märganudki lapseootel olemist.

Hanna ja Airi on kasvanud üles koos ema ja õdede-vendadega, samuti on nende ema mingil määral panustanud oma lastelaste kasvatamisesse. Liisa pere lahutas, kui nad olid väikesed, ema kolis teise linna elama, Liisa kolis vanavanemate juurde ja õde kolis teise linna. Kertu on elanud osa oma elust lastekodust, tal on küll ema olemas, kellega ta praegu vähesel määral

suhtleb. Oma varasemat elu oskavad noored praegu analüüsida ja leiavad, et soovivad nii mõndagi teha teisiti, kui nende vanemad nendega on teinud.

Hanna: „*Nagu üritan nagu olla parem ema, kui minu ema mulle oli/.../ no minu emal on nagu, teda ei huvitanud, mis ma koolis tegin või mis ma joonistasin või siukesed asjad. Ta ei teinud minuga koos midagi /.../ ei käinud minuga kuskil, väljas söömas või loomaaias näiteks käisime vanaemaga, veekeskuses. Et kui vanaema poleks viinud, siis ma ei olekski kuskil linnas eriti niimoodi käinud.*“

Ka Karolin Tohv (2014) toob oma uurimuses välja, et vaatamata oma eelnevale elule, mis võis olla keeruline, tahetakse pingutada selle nimel, et oma lapsel oleksid paremad kasvutingimused kui neil endil olid.

Liisa: „*Võib-olla ongi suur osa sellest vastand, täiesti nagu 100% vastand minu lapsepõlvele. Et nagu see, et minu jaoks ei ole oluline, kui palju nad kulutavad vett oma käte pesuks/.../kui palju nad kulutavad seepi, kui sa tahad enda eest hoolitseda, siis palun väga. Kui sa tahad nõusid pesta... /.../ ... sa proovisid... /.../... sa nautisid seda protsessi ja sa tahtsidki kaasa lüüa... /.../... võib-olla nagu jah, et ma oskan oma lastega nagu teisiti, teisiti teha neid asju, kui meil kodus tehti.*“

Noored emad hindavad oma suhet lapsega, tunnevad, et on tema jaoks olemas ja huvituvad, mida nende laps teeb. Nad tunnevad, et see osa jäi nende endi lapsepõlvest puudu ja soovivad oma lapsele pakkuda seda, mida nemad ei saanud.

3.10. Plaan teiseks lapseks

Intervjuudest kerkib üles ka teise lapse teema. Kõik intervjuueritavad räägivad mingil hetkel teisest lapsest. Liisal ja Airil on praeguseks juba kaks last. Liisa ütleb, et teise lapse otsus tuli sellest, et elukaaslasele tuli ajateenistusse astumise kutse, mis pani neid valiku ette, kas jääda üksi lapsega toime tulema pea aastaks või mõelda võimalusele ajateenistusse minekust pääsemiseks.

Liisa: „*Kui ma täiesti ausalt ütlen, siis minu elukaaslane sai endale kaitseväge kutse, me arutasime, et mida me teeme. Et meil oli kaks valikut, kas me, et noh, sinna oli veel aasta aega aega, et kas me valmistume siis sõjaks niimoodi siis nii öelda, et me nagu peame kuidagi nagu [lapse nimi] hakkama saama, kuna ma ei käinud siis veel tööl ja [lapse nimi] oli väike*

ja, ja noh siis tundus väga mõeldamatu, kuidas me nagu hakkama saame. Siis juba nagu sissetulek meie peres kaob ära ja siis jääb siis see lastetoetused, see tundus natuke liiga ebareaalne /.../ aga mida rohkem me arutasime, seda rohkem me jõudsime järeldusele, et tegelikult meil ongi kaks valikut, et kas me saame teise lapse või ei saa.“

Kaitseväeteenistuse seadus (1994) ütleb, et kui ülalpidamisel on kaks või enam alaealist last on võimalik ajateenistusest kutsumisest vabastada. Kuna elukaaslane oma tööga teenis elamiseks raha ja oli peamine sissetulekuallikas nende perel, siis oli neil raske sellest loobuda ja otsisid võimaluse, kuidas ajateenistusse mitte astuda. Eestis on ajateenistujale mõeldud ka toetused ajateenistuses viibimise aja jooksul. Sellel aastal on see 150-200 euro piires olenevalt ametikohast ja lapsele makstav toetus on 50 eurot kuus (Ajateenija ja asendusteenistuja toetuse, reservväelasele õppekogunemisel osalemise aja eest makstava toetuse ning ajateenija ja asendusteenistuja lapse toetuse ulatus ja maksmise kord, 2018). Aastaid tagasi võis olla see summa teine, samas mõeldes, millised on hetkel korterite üürid, kommunaalmaksud ja muud maksud, mis elamisega kaasas käivad, siis see summa ei ole suur. Sama kartsid ka Liisa ja tema elukaaslane ja seega võtsid otsuse teise lapse saamiseks, sest see vabastas elukaaslase ajateenistusse kutsumisest.

Kaks intervjuueeritavatest – Liisa ja Airi on kahe lapse emad ja ka Hanna ning Kertu on mõelnud teise lapse peale. Mõlemal on olnud hiljuti raseduse katkemine.

Hanna: *„Ma tegin, mul olid päevad ära jäänud 19 päeva, siis ma tegin testi ja siis ma 1 päev teadsin ja siis katkes ära. Võib-olla sellepärast, et mul ei olnud siis üldse söögiisu, et ta ei saanud piisavalt mingeid asju, ma ei tea, et arenda või siis lihtsalt läks midagi halvasti.“*

Kui Hanna ja tema elukaaslane tundsid, et nende peres võiks kasvada ka teine laps, siis Kertu oma uuele poiss-sõbrale ei rääkinud, et ta kavatseb temaga lapse saada.

Kertu: *„Ma mõtlesin, et ma tahaks, et see poiss jääks minu juurde või nii, et nagu ta jääks minu juurde ja nagu ma jäin temast rasedaks, aga see ei jäänud pidama /.../ mul üks neer ei tööta, siis ta kogub nagu ema vett täis või midagi siukest.“*

Selline viis tekitas Kertu poiss-sõbras viha ja neil oli sellepärast põhjust omavahel asjad selgeks rääkida. Kertu tunneb, et see oligi tema poolt vale käik ja ta kahetseb seda.

Kertu tundis, et see on võimalus poiss-sõpra enda küljes kinni hoida, kuid teist inimest enda küljes lapsega kinni ei hoia, pigem võib see tekitada rohkem pinget ja arusaamatusi, mis

võivad siiski viia lahkuminekuni. Kertu käitumine viitab veidi Eriksoni viienda arenguetapile, kus toimub reeglitele vastandumine ja ka oma tahtmise saavutamiseks vahendite valimine. Tema teguviis näitab, et ta on ebakindel oma uues suhtes ja kuna tahab, et see püsima jääks, siis püüdis nii toimida, hiljem kahetsedes, et oli teise vastu ebaaus olnud.

3.11. Rõõmsad hetked lapse kasvamise juures

Noored emad läksid lapse kasvatamisega kaasas käivatest rõõmudest rääkides nii mõnigi osaleja väga elevile ja näitas videosid, pilte oma lapsest ja esimestest sammudest, hammastest.

Hanna: „*Kõik siuksed esimesed asjad – kõndima hakkamised ja roomama hakkamised, ise sööb, käib lasteaias, meisterdab väga ilusaid asju lasteaias, meisterdab ja värvib ka. Nüüd vabariigi aastapäeva puhul joonistasid ilusa lipu ja isadepäevaks tegi isale karika ja medali ja*“

Suurepärane võib olla kuulda lapse suust, et ta armastab ja hoolib oma emast ja oskab seda ka väljendada.

Kertu: „*Rõõm on kõik see areng ja siuke ja kui ta tuleb ja ütleb, emme, ma armastan sind, see on ikka täiega lahe.*“

Kertu rääkis seda pisarsilmil, see oli väga liigutav ta jaoks ja ta hindas seda väga, et ta poeg niimoodi on õppinud ütlema. Põnev oli näha, et kui ta seda ütles, siis laps tuligi ta juurde ja ütles talle need sõnad, mis ei jäänud sellel hetkel vaid õhku visatuks.

Noorte emadel lapsed on praegu erinevas vanuses ja Airi tõi välja ka midagi kategooriasse „lapsesuu ei valeta“.

Airi: „*Rõõme on väga palju tegelikult. [Lapse nimi] on praegu sellises vanuses, kus ta nagu ei taju sellist nagu, kuidas ma ütlen. Et ta ei taju kui ta nagu midagi valesti ütleb või et ta teeks midagi valesti või. Üks näide on näiteks see, et kui ta näitas sõbrannale keelt, ma ütlesin, et hoia oma piip ja prillid, kui sa veel ühe korra nii teed. Siis ta ütles, et aga ma ei tea, kus mu päikesepillid on*“

Õeldakse, et lapsed on oma kodu peeglid, laste tunnete väljendamine näitab ka seda, kuidas kodus nendega räägitakse ja emad-isad-lähedased oma tundeid väljendavad. Lapsed, kellega mina kohtusin olid väga rõõmsad ja uudishimulikud. Tuleb tunda rõõmu pisiasjadest – noored tunnevad tõesti oma lapse kasvatamise ja arenguga seotud edusammudest suurt rõõmu, mida nad mulle ka väljendasid.

3.12. Emaks saamise kogemusest õppimine

Lapse sünn on ka lapsevanemale uue identiteedi saamine, vanemlikkus annab isiksuseks olemisele uue mõõtme, kasvamise ja muutumise võimaluse (Raudla, 2012). Igalt olukorralt on võimalik midagi õppida. Kõik noored toovad välja, et nad on rahulikumad, kui nad varem olid ja on õppinud emaks saamisest nii mõndagi.

Liisa: „*Kindlasti see, et kuidas rahulikuks jääda ja see nagu kindlameelsus, et sa ei anna alla või et kui sa ütled midagi, et näiteks korista oma autod kokku, siis ta ütleb, et ta ei viitsi, et sa ei anna alla /.../ järjepidevus, järjekindlus ja isegi nagu natukene enesekindlus, et ma nagu tunnen, tunnen oma last piisavalt, et ma nagu tean, tean midagi siis ei, ei, siis ma nagu ei anna vaidlemisvõimalust.*“

Lapse kasvatamine annab võimaluse ennast paremini tundma õppida ja näha seda poolt, mis enda isiksuses varem ei kohanud. Nii on ka noored toonud välja, et nad olenemata olukordadele peavad säilitama rahu, et pea oleks selge ja paremini toime tulla erinevate olukordadega, mis elu nende teele saadab. Samuti on ka järjepidevus ja kindlameelsus olulised lapse kasvatamise juures, sest see võimaldab seada lapsele mõningad piirid ja anda lapsele eeskujutegemised lõpule viia.

Airi on välja toonud, et lisaks rahulikkusele ja kannatlikkusele on ta õppinud olema mõistvam ja teistega arvestavam

Airi: „*Ma olen nagu õppinud hästi kannatust varuma, kuna ma eelnevalt olin hästi kärsitu, kõik tuli rauh-ja-pauh ära teha, siis nüüd ma olen õppinud nagu ootama /.../ jah, see on nagu hästi, mida ma olen täheldanud enda jaoks. Ma olen nagu õppinud natuke, et olema nagu mõistvam, et seda ma olen ka nagu tähele pannud. Et kuna ma eelnevalt nagu ei saanud nagu kõigest aru ja nagu ei üritanudki nendest aru saada, siis ma praegu ma olen nagu mõtelnud, et ta ongi selline ja ma pean nagu arvestama ka tema vajaduste ja asjadega.*“

Kõik nimetatud isikuomadused on olulised lapse kasvatamise juures. Mõistmine ja teistega arvestamine on oluline, eriti veel, kui üks kellega arvestada on su enda laps. Noored näevad, et on õppinud palju uut juurde ja ainult positiivses võtmes.

KOKKUVÕTE

Minu magistritöö eesmärgiks oli anda ülevaade teismeeas lapsevanemaks saanute emaks olemise kogemustest.

Töö „Ebatavalised emad: teismeeas vanemaks saanud noored naised räägivad emaks olemise kogemustest“ annab ülevaate nelja noore ema elust, kes on noorena lapse saanud ja nüüd kasvatamistööga tegelemas. Töö pealkirjas olev „ebatavalised emad“ on tulnud noorte endi suust, kes nimetavad täiskasvanud lapsevanemaid tavalisteks vanemateks või tavalisteks emadeks. Töös osalenud „ebatavalised emad“ on aga tegelikult samuti täiesti tavalised, kuna ka nende lapsed vajavad ööpäevaringset hoolt ja igapäevaseid elumuutusi, mis lapse kasvatamine endaga kaasa toob. Lapse sünd on ka lapsevanemale uue identiteedi saamine, vanemlikkus annab isiksuseks olemisele uue mõõtme, kasvamise ja muutumise võimaluse (Raudla, 2012).

Teaduslikule kirjandusele tuginedes kajastab magistritöö teoreetiline osa ülevaadet Erik Eriksoni psühhosotsiaalse arengu teooriast. Samuti olen välja toonud teema käsitlemise maailmas ja Eesti konteksti ning ühiskonna suhtumise teismeealisse lapsevanemasse.

Teoreetilise osana käsitlesin veel eluilmakeskset lähenemist sotsiaaltöös, mille seisukohaks on see, et inimene ise on oma elu ekspert ja temast lähtuvalt saame vaadelda tema kogemusi, tõlgendusi, väärtuseid ja tõekspidamisi.

Uurimise empiirilise andmestiku kogumisel rakendasin kvalitatiivset uurimismeetodit. 2018. aasta jaanuaris viisin läbi neli poolstruktureeritud intervjuud teismeealiselt emaks saanud noorega. Töös analüüsisin noorte poolt esitatud andmeid, mida nad rääkisid seoses rasedaks jäämisega, lapse saamise, kasvatamise ja suhetega.

Teismeeas lapse saanud noored kogevad lisaks nõ tavalistele ja normaalsetele teismee muutustele samaaegselt veel ühte suurt muutust: lapsevanemaks saamist. Intervjuudest selgus, et peale emaks saamist on noored rohkem pidanud aega ja vastutust jagama lapse peale ja seoses sellega, loobuma tegevustest, mis on nõ teismee normaalsed osad – kool,

väljas käimised jne. Igapäevatoimetusse on lisandunud juurde lapsega tegelemine, talle söögi tegemine, temaga mängimine, lasteaia järel käimine jne. Samas on nad täheldanud enda juures positiivseid muutusi, nagu näiteks rahulikuks jäämise, kannatlikkuse, järjepidevuse ja kindlameelsuse, mida lapse saamine on neile õpetanud.

Minu uurimuses osalenud noored rääkisid, et ühiskonna suhtumine teismeealisesse vanemasse ei ole toetav. Noored tunnevad ka ise, et nad on nõ raamist väljas, sest on varakult lapse saanud, nad räägivad, et tundsid, kuidas neid vaadati, kuid alati ei pruugi pilkude taga olla halvustav ja pahatahtlik suhtumine. Kuna noored tunnevad ise, et olukord, kus nad on, ei ole tavaline, siis võivad nad tõlgendada teiste suhtumist halvustavana. Eakaaslaste suhtumine võis olla mõjutatud sellest, kui palju noored ise oma klassi- ja koolikaaslastega suhtlesid, millised olid suhted klassikollektiivis ja milline suhtlus enne rasedaks jäämist koolikaaslaste jt eakaaslastega oli. Need, kes said enne oma klassikaaslastega läbi, need said ka hiljem rasedusest teada andmisel. Samas koolis üldiselt siiski kogesid uurimuses osalenud noored emad teiste õpilaste poolt pigem ühiskonnas levinud halvustavat suhtumist.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kõik ei olnud lapse saamist planeerinud, kuid nad siiski tahtsid ja pidasid oluliseks tagajärgede eest vastutada ja laps saada, üles kasvatada ja pakkuda talle seda, mis neil on.

Need „ebatavalised emad“, kes minu uurimuses osalesid on tegelikult täiesti normaalsed noored inimesed, kes armastavad oma lapsi ja on võimelised vastutust võtma ja vajavad ühiskonna tuge kui igati küpsed vanemad. Samas on nad aga ka haavatavamad oma nooruse ja ettevalmistumatus tõttu, millest tulenevalt vajavad tuge ja toetust, mis on veidi spetsiifilisem täiskasvanud lapsevanemaga võrreldes. Ebatavaliseks teeb neid ühiskonnas stigmatiseerimine, kus on oluline ka enesestigma, kuidas noored nägid neid koheldavat. Toetades neid noori tuleb pöörata tähelepanu, et abi ja toetus ei stigmatiseeriks. Kuna need noored kaitsevad end püüdes oma olukorda normaliseerida läbi vanemlike kohustuste täitmise edukusest rääkimise, on oluline, et professionaalsed abistajad oskaksid sellest kaugemale näha.

Noored aga võivad oma ea, ebaküpsusest suhteid hoida ja hariduslike vajaduste tõttu mitte suuta ettekavatsemata kohustusi ja vastutust võtta, mispärast tuleb neid noori kohelda sotsiaaltöö aspektis teisiti, kui täisealisi lapsevanemaid, pakkudes noortele erinevaid võimalusi, mis hõlbustaks nende toimetulekut ja hakkama saamist. Sotsiaaltöö peab lähtuma inimest, pakkuma inimesele sellist tuge, mida tal on vaja. Kuna noored ise võib-olla ei oska abi küsimiseks kellegi juurde pöörduda ja sageli ainus spetsialist, kellega nad kokku puutuvad on naistearst, siis on mõistlik kui informatsiooni sotsiaalteenustest ja –võimalustest näiteks beebikoolid toimetulekuvõimalused ja majanduslikud toetused, omaks ja saaks jagada ka naistearst.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Ajateenija ja asendusteenistuja toetuse, reservväelasele õppekogunemisel osalemise aja eest makstava toetuse ning ajateenija ja asendusteenistuja lapse toetuse ulatus ja maksmise kord. (RT I, 03.10.2017,4)
- Alumäe, T. (2014). "Recent improvements in Estonian LVCSR." *Spoken Language Technologies for Under-Resourced Languages*.
- Blanchard, J. ja McNeely, C. (2009). *The Teen Years Explained: A Guide to Healthy Adolescent Development*. Baltimore: Center for Adolescent Health
- Butterworth, G. ja Harris, M. (2002). *Arengupsühholoogia alused*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Chorley, M. (2014). UK still has the highest rate of teen pregnancies in Western Europe despite 25% fall in the last decade. *Daily Mail*, 15. oktoober. Kasutatud 21.04.2018 <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2794234/uk-highest-rate-teen-pregnancies-western-europe-despite-25-fall-decade.html>
- Cowlin, A.F. (2002). *Women's fitness program development*. United States of America: Human Kinetics
- Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring 2009/2010 õppeaasta. (2011). Tallinn: Tervise Arengu Instituut
- Ennet, H-L., Kaurov, M. (2008). *Noor ema. Abivahend tööks teismelise emaga*. Tallinn: MTÜ Caritas Eesti
- Erik Erikson's Theory of Psychosocial Development. Psychology notes HQ. Online Resources for Psychology Students. (i.a). Kasutatud 18.04.2018 <https://www.psychologynoteshq.com/erikerikson/>
- Eurostat. (2016). *Mean age of women at childbirth and at birth of first child*. Kasutatud 24.04.2018 http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do;jsessionid=vTL5ELsTY2hTm6rCOfhPZ_FoaeEJR_u1resADG2S0Ivl67rH6EpK!-755574875?tab=table&plugin=1&pcode=tps00017&language=en
- Flick, U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research. Fourth Edition*. London: Sage

- Grunwald, K., ja Thiersch H. (2009). The concept of the lifeworld orientation for social work and social care. *Journal of Social Work Practise*, 23(2), 131-146. doi: 10.1080/02650530902923643
- Haake, S., Vogel, D.L., Wade, N.G. (2006). Measuring the Self-Stigma Associated With Seeking Psychological Help. *Journal of Counseling Psychology*, 53(3), 325–337. doi: 10.1037/0022-0167.53.3.325
- Hess, B.B., Markson, E.W., Stein, P.J. (2000). *Sotsioloogia*. Tallinn: Külim.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. ja Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina
- Kaitseväeteenistuse seadus. (RT I, 01.03.2017, 3)
- Kalmus V., Linno, M., Masso, A. (2015). Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Kasearu, K. ja Kutsar, D. (2003). *Perekonna ideaalkujud ja nende realiseerimise võimalikkus. Millist perepoliitikat me vajame?* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kidron, A. (2005). *Isiksus*. Tallinn: Mondo
- Kraus, B. (2015). The Life We Live and the Life We Experience: Introducing the Epistemological Difference between „Lifeworld“ (Lebenswelt) and „Life Conditions“ (Lebenslage). *International Online Journal*, 13(2). Kasutatud 22.04.2018 <http://www.socwork.net/sws/article/view/438/816>
- Krull, E. (2001). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Kruuts, M. (2016). Institutsioonis elamise kogemusega tänaste lapsevanemate käsitused lapsevanemaks olemisest. Magistritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut
- Kutsar, D. ja Pöder, K. (2013). *Laste heaolu*. Tallinn: Statistikaamet
- Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk
- Lapse õiguste konventsioon. (RT II 1996, 16, 56)
- Lastekaitse seadus. (RT I, 28.11.2017, 19)
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <http://samm.ut.ee/intervjuu>

- Mangs K. ja Martell, B. (2000). *Psühhoanalüütiline enesekäsitus 0-20 eluaastani*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- McLeod, S. (2017). Erik Erikson. Kasutatud 23.04.2018 <https://www.simplypsychology.org/Erik-Erikson.html>
- Nekrassov, A. (2010). *Perekonna loomine*. Tallinn: Pegasus
- Preventing Early Pregnancy and Poor Reproductive Outcomes. (2011). Šveits: World Health Organization http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44691/9789241502214_eng.pdf;jsessionid=D7E9022270F1E2BC3E0647D25A441C18?sequence=1
- Põhikooli riiklik õppekava (RT I, 14.02.2018, 8)
- Rahvastikupoliitika põhialused 2035. (i.a). Kasutatud 21.05.2018 <https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2018/03/Rahvastikupoliitika-pohialused-2035-PDF-680-kB.pdf>
- Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus (RT I, 20.02.2015, 11)
- Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (29.09.2014). Eelnõude infosüsteem. Tallinn: Riigikantselei
- Raudla, E. (2012). Lapse tulek perre ja muutused paarisuhtes. Kasutatud 11.10.2017 http://www.sinamina.ee/ee/uudiskiri/artikkel-lapse-tulek-perre-ja-muutused-paarisuhtes/?c_tpl=1114
- RV114: Elussündinud ema vanuserühma järgi 2012-2017. Eesti Statistika. (2018). Tallinn: Statistikaamet
- RV175: Abordid. Eestlased. Eesti Statistika. (2017). Tallinn: Statistikaamet
- RV176: Abordid naise vanuse ja varasemate elussündide arvu järgi. Eesti Statistika. (2017). Tallinn: Statistikaamet
- Rätsep, H. (2009). *Peredele suunatud teenuste kättesaadavus ja vastavus teismeliste emade vajadustele*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond
- Salla, E. (2016). „Nagu mänguasjad oleksime, et kes kelle oma on“ – lapsed räägivad asenduskodus elamisest. Magistritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut
- Selg, M. (2015). Tervikliku sotsiaaltööteooria otsingul: eluilmakeskne sotsiaaltöö. *Sotsiaaltöö, 2*, 26-31.

- Smithbattle, L. I. (2013). Reducing the Stigmatization of Teen Mothers. *The Americal Journal of maternal child nursing*, 4(38), 235-241. doi:10.1097/NMC.0b013e3182836bd4
- Spatscheck, C. (2012). Socio-Spatial Approaches to Social Work. *Social Work and Society. International Online Journal*. 10(1). Kasutatud 13.12.2017 <http://www.socwork.net/sws/article/view/314/659>
- Tohv, K. (2014). *Teismeliste vanemaks saanute heaolu käsitlused*. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond
- Unicef. (2008) Young People and Family Planning: Teenage Pregnancy. Kasutatud 13.12.2017 https://www.unicef.org/malaysia/Teenage_Pregnancies_-_Overview.pdf
- U.S. Department of Health & Human Service. (2017). Kasutatud 18.05.2018 <https://www.cdc.gov/ncbddd/childdevelopment/positiveparenting/adolescence.html>
- Varep, A. (2014). *Teismeeas emaks saanute arvamused enda toimetulekuks ning tulevikuplaanidest*. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond

LISA 1

SISSEJUHATUS

Räägi endast... Millised on Sinu hobid? Oled Sa öö- või päevainimene? Kuidas Sulle meeldib nädalavahetust veeta?

- **Lapse ootuse lugu**

Räägi, mida tegid, kui said teada, et oled lapseootel. Kellele rääkisid, mida tundsid?

Millised olid Sinu 9 kuud – lapse ootuse aeg?

Kuidas sünnitus läks? Mida kartsid? Kuidas Sa aru said, et hakkad sünnitama?

Kuidas olid ennast lapse saamiseks ette valmistanud?

- **Muutused lapsevanemaks saades**

Mis sa tundsid, kui said lapse kätte? Mis tunded Sind valdasid?

Mis muutus igapäevaeluliste toimetuste juures?

Kuidas koolis käimisega jäi?

Milline nägi peale lapse saamist välja hommik, päev, õhtu?

- **Suhted lapse teise vanemaga, oma lähedastega**

Kuidas muutus suhe oma vanematega?

Kuidas muutus suhe sõprade/sõbrannadega?

Kuidas muutus suhe elukaaslasega?

- **Rõõmud ja murekohad**

Mis on rõõmud ja mured, mis käivad lapse kasvatamisega kaasas?

Kuidas suhtusid lapse külmetusse? Mis tõi kaasa esimene hammas, kõndimine?

Mida õppisid lapse saamise/kasvatamisega – nii positiivset kui negatiivset?

- **Toetus (lähedased, asutused)**

Milline on Sinu tugivõrgustik?

Kes aitab last hoida? Kes käib poes?

Millised kogemused/teadmised on Sind saatnud

Kes on olnud enam abiks, kellelt oodanuks rohkem?

Mis rolli on mänginud lastekaitse ja sotsiaaltöötajad Sinu elus?

- **Ühiskonna suhtumine**

Kuidas kool, õpetajad, klassikaaslased suhtusid Sinu lapsevanemaks saamisesse?

Mida kogesid ühiskonna suhtumise kohta teismeealisse lapsevanemasse?

Teiste inimeste teod, sõnad, hoiakud

- **Sõbrad, vaba aeg**

Kuidas sõbrad toetasid/ei toetanud Sind raseduse ja lapsevanemaks olemise ajal?

Praegused kohad, käimised, uued tuttavad – peamised jututeemad?

Kas oled käinud beebikoolis, noore ema koolis?

Kuivõrd kasutad sotsiaalmeediat, pead blogi, loed teiste blogisid?

- **Laste isa**

Mis hoiab Teid koos?

Mis põhjusel on lahku mindud?

Kas on tähtis perekonda koos hoida?

Lihtlitsent lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karin Kiilaspä

07.08.1992

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „EBATAVALISED EMAD: teismeeas vanemaks saanud noored naised räägivad emaks olemise kogemustest“, mille juhendaja on Merle Linno
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsuse kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24.05.2018